

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

**Ярослав Комарницький
Оксана Зелена**

ПОЛІТОЛОГІЯ
Методичні матеріали до семінарських занять

**Навчально-методичний посібник
для всіх спеціальностей**

Дрогобич, 2013

УДК 32 (0.75.8)

ББК 66.01я73

К 63

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 5 від 18.04. 2013 р.)

Рецензенти:

Ю. Р. Шведа, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка;

С. Я. Біла, кандидат історичних наук, доцент кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін.

Відповідальний за випуск: П. І. Феценко, кандидат політичних наук, доцент кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Комарницький Я., Зелена О.

К 63

Політологія: методичні матеріали до семінарських занять : навчально-методичний посібник для всіх спеціальностей / Ярослав Комарницький, Оксана Зелена. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. – 51 с.

Навчальний посібник написано відповідно до програми навчальної дисципліни “Політологія” для підготовки фахівців ОКР “Бакалавр”, затвердженої вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка (протокол № 3 від 17.03.2009 р.).

Посібник містить плани семінарських занять з методичними вказівками, теми індивідуальних завдань, а також подані питання для дискусії, контрольні запитання, вказана відповідна література.

ISBN

© Комарницький Я. М.,
Зелена О. Я., 2013

© Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка, 2013

З М І С Т

Вступ	4
Семінарські заняття	
Модуль 1. Теоретико-методологічні та історичні основи політичної науки. Політичні процеси та інститути	
1. Політична думка Нового часу	5
2. Ідея державності в політичній думці України XIX – XX ст.....	8
3. Вибори та виборчі системи.....	11
4. Демократія в політичному житті суспільства.....	13
5. Держава як базовий компонент політичної системи.....	16
6. Політичні партії та партійні системи.....	18
7. Політична еліта та лідерство.....	20
8. Нація як суб'єкт політики.....	23
9. Україна в сучасному геополітичному просторі.....	26
Модульне завдання.....	30
Методичні поради до підготовки індивідуального завдання.....	34
Тематика індивідуальних завдань.....	36
Короткий словник політологічних термінів.....	39
Література.....	45
Предметний та іменний покажчик.....	49

В С Т У П

Сучасне українське суспільство переживає глибокі перетворення всіх сфер суспільного життя. Змінюється суспільна свідомість, осмислюється історичний досвід нашого народу й установалення та розвиток нових політичних інститутів. Демократичний перехід у нашій країні супроводжується перетворенням самої системи взаємовідносин між особистістю, державою, суспільством. Демократичне суспільство неможливе без самостійної особистості, що добре знає свої права та свободи, може їх відстоювати, береже почуття власної гідності та відчуває себе впливовим, рівноправним учасником суспільних процесів. Отже, перспективи демократії в Україні залежатимуть від якісних змін людини та суспільства загалом.

Викладання «Політології» саме й розраховано на розв'язання цього завдання. А це, зі свого боку, вимагає розробки нових навчальних посібників, пошуку сучасних педагогічних технологій, які б стимулювали пізнавальну діяльність студентів, сприяючи розвитку їхньої політичної культури.

Основним *завданням* курсу “Політологія” в педагогічному університеті є політична соціалізація майбутнього вчителя, його політична освіта та розвиток політичного мислення як громадянина Української держави, а також формування навичок аналізу політичних процесів та участі в них.

Оволодіння політичною наукою ґрунтується на тісному взаємозв'язку з іншими навчальними предметами, зокрема з такими базовими, як філософія, соціологія, історія України, економічна теорія і передбачає, що після цього курсу вони будуть вивчати правознавство та культурологію.

Навчальний посібник написано відповідно до програми навчальної дисципліни “Політологія” для підготовки фахівців ОКР “Бакалавр”, затвердженої вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка (протокол № 3 від 17.03.2009 р.).

У пропонованому посібнику автори намагалися систематизувати передбачений навчальною програмою політологічний матеріал, подати його з урахуванням особливостей модульно-рейтингової системи та сучасних методологічних підходів.

Структура навчального посібника включає один модуль, який містить методичні розробки до семінарських занять, які є необхідною частиною навчального процесу. Визначено мету і план семінару, подано розширені методичні рекомендації, питання для дискусії, контрольні запитання, а також список літератури й першоджерел. У кінці міститься зразок модульної роботи, методичні поради до підготовки індивідуального завдання, тематика індивідуальних завдань, короткий словник політологічних термінів, предметний та іменний покажчик, а також список рекомендованої літератури до теоретичного курсу.

Викладання курсу і контроль за його вивченням здійснюється на основі модульно-рейтингової системи. Формами організації навчального процесу є *лекції, семінарські заняття, науково-дослідницька та самостійна робота студентів*. Питання, що виносяться на ту чи іншу форму навчального процесу, визначаються в Робочій програмі курсу з урахуванням специфіки факультету та кількості годин, відведених на його вивчення.

ЗМІСТ ТЕМ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ КУРСУ

Модуль 1

Теоретико-методологічні та історичні основи політичної науки. Політичні процеси та інститути

Семінарське заняття 1 ПОЛІТИЧНА ДУМКА НОВОГО ЧАСУ

Мета заняття: з'ясувати умови формування політичної думки періоду Відродження, охарактеризувати політичні концепції макіавеллізму, державного суверенітету, розподілу влади, правової держави, громадянського суспільства, марксизму та обґрунтувати їхній вплив на формування загальнолюдських цінностей.

Основні поняття: політична думка, епоха Відродження, макіавеллізм, лібералізм, теорії природного права, суспільного договору, поділу влад, правової держави, громадянського суспільства.

План

1. Відродження: суть та вплив на розвиток політичної думки.
2. Н. Макіавеллі – засновник світської політичної науки.
3. Теорії державного суверенітету, поділу влади, природного права і суспільного договору у працях французьких просвітителів.
4. Політико-правові концепції політики в німецькій філософії XVIII – XIX ст.

Питання для дискусії

1. Відомий італійський мислитель епохи Відродження Н. Макіавеллі, даючи поради державному правителю, писав: *«Державці повинні володіти великим мистецтвом обдурювання, тому що люди бувають зазвичай такою мірою сліпі і затуманені своїми повсякденними потребами, що людина, яка вмє гарно обманювати, знайде достатню кількість легковажних людей, що охоче дають себе обдурювати... Завжди у виграші виявляється той, хто має лисячу натуру. Проте натуру цю потрібно ще вміти приховати, треба бути немалим лицеміром»*. Чи погоджуєтеся ви з цими висловлюваннями? Прокоментуйте їх. У якому співвідношенні перебувають політика і мораль сьогодні?

2. Досліджуючи проблему свободи за умов абсолютної влади, французький політичний мислитель Нової доби Шарль-Луї Монтеск'є доходить до остаточного висновку, що *«політична свобода може бути виявленою лише там, де немає зловживань владою. Проте багатолітній досвід показує, що кожна людина, наділена владою, схильна зловживати нею і утримувати її у своїх руках до останньої можливості»*. Які механізми владної конструкції пропонує Ш.-Л. Монтеск'є, щоб унеможливити

зловживання владою? Чому він вживає поняття «гілки» влади і про які гілки йдеться? Яку роль відводить Монтеस्क'є судовій інстанції?

3. Однією з найважливіших політичних ідей Нового часу була ідея громадянського суспільства. Хто з мислителів цього періоду зробив перший крок до термінологічного розмежування понять «громадянське суспільство» та «держава», і хто долучився до їхньої розробки? Чим це було зумовлено? Відповідь аргументуйте.

4. Згідно з К. Марксом, класові конфлікти в антагоністичному суспільстві, поділеному правом власності на дві ворогуючі групи, є неминучими, а соціальна революція є універсальним засобом їхнього розв'язання та єдиним способом звільнення пауперизованих мас. Чи поділяєте ви цю точку зору? Чи є невідворотними міжкласові суперечності для політичного контексту ХХІ ст.?

5. Знаменитий “залізний закон” олігархії, що сформульований Р. Міхельсом, застерігає: *“Будь-яка демократія неминуче веде до олігархії, перетворюється на олігархію. Бо демократія неможлива без організації”*. Прокоментуйте це твердження. У чому його актуальність сьогодні?

Методичні поради

Готуючись до **першого питання** студенту необхідно усвідомити, що ідеї Відродження, які набули широкого розповсюдження в країнах Західної Європи у XIV – XVI ст., сприяли руйнуванню феодально-релігійних уявлень і об'єктивно відповідали потребам буржуазного суспільства, що зароджувалося. Саме вони породили потребу раціонально пояснити природу політичних явищ, а отже, і необхідність розвитку політичної науки як такої.

Аналіз **другого питання** вимагає осмислення ролі Макіавеллі щодо визначення предмета політичної науки та її методу, а також аналізу поглядів ученого на державу, політичну владу, рушійні сили в політиці, феномена «макіавеллізму» тощо. Макіавеллі виокремив науку про політику в самостійну галузь. На його думку, завдання політології – пояснити справжній стан речей, виходячи з фактичного матеріалу та історичного досвіду, а на їх основі вивести політичні принципи, відповідно до яких і творити політику.

Розглядаючи **третьє питання**, особливу увагу зверніть на формування ліберальної політичної теорії, обґрунтування принципу поділу влади, формування концепцій народного суверенітету, суспільного договору, національної держави та прав людини. Ці та інші ідеї суттєво вплинули на тогочасне політичне життя, формування передумов майбутніх соціальних революцій. Виходячи з принципів раціональності, законності і рівності природних прав, просвітителі шукали гуманістичні підходи до розгляду питань про державу і владу й заклали підвалини ліберальних та ліберально-демократичних уявлень про “добрий” державний устрій. Осмислюючи політичну думку цього періоду, особливу увагу зверніть на філософські концепції Томаса Гоббса, Джона Локка, Жан-Жака Руссо, Шарль-Луї Монтеस्क'є.

При підготовці **четвертого питання** слід проаналізувати нові політичні, філософські і правові ідеї політичної думки цього періоду, зокрема

правової держави, суть якої полягала у необхідності узаконення прав і свобод громадян, надання конституційних і судових гарантій прав особи та підзаконності інститутів держави (І. Кант); ідеї громадянського суспільства, яке Г. Гегель розумів як систему неполітичних інститутів і автономних державних органів, які мають захищати інтереси особи і груп, марксистські погляди на політику (К.Маркс, Ф.Енгельс), які розглядали державу як інструмент влади панівного класу, відстоювали революційне насильство і диктатуру пролетаріату на перехідному від капіталізму до соціалізму етапі тощо.

Контрольні запитання

1. Розкрийте зміст поняття «політична думка». Що зумовило її виникнення?
2. Що нового вніс Н. Макиавеллі у розвиток політичної науки?
3. Дайте визначення поняття «макиавеллізм».
4. У чому суть концепції “суспільного договору”?
5. Які ідеї стали основою концепції лібералізму?
6. У чому суть концепції поділу влад Ш. Монтеск’є. З’ясуйте труднощі її реалізації в сучасній Україні.
7. Що нового вніс Г. Гегель у теорію громадянського суспільства?
8. У чому полягає неспроможність марксистських поглядів на політику?

Література

1. Аристотель. Політика / Аристотель ; [перекл. з давньогр. О. Кислюка]. – К. : Основи, 2000. – 237 с.
2. Безродний Є. Ф. Історія політичних учень : навч. посібн. / Є. Ф. Безродний, О. І. Уткін. – К., 2006. – 432 с.
3. Енциклопедія політичної думки ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і Літера, 2000. – 472 с.
4. Гоббс Томас. Левіафан / Томас Гоббс ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і Літера, 2000. – 560 с.
5. Горлач М.І. Політологія: наука про політику : підручник для вищих навчальних закладів / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 840 с.
6. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера ; [пер. з нім.]. – К. : Генеза, 2002.
7. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М. : Планета, 1990.
8. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка ; [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
9. Руссо Ж.-Ж. Политические сочинения : трактаты / Ж.-Ж. Руссо ; [пер. с франц.]. – К. : Дух і літера, 2000. – 344 с.
10. Скиба В. Й. Вступ до політології: екскурс в історію правничо-політичної думки / Скиба В. Й., Горбатенко В. П., Туренко В. В. – К. : Основи, 1998. – 716 с.

11. Хто є хто в європейській та американській політичній науці : малий політологічний словник / за ред. Б. Кухти ; [вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – Львів : Кальварія, 1997. – 288 с.

Семінарське заняття 2 **ІДЕЯ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ** **XIX – XX ст.**

Мета заняття: з'ясувати умови формування та зміст української політичної думки XIX – XX ст., проаналізувати провідні ідеї визначних мислителів цього періоду та оцінити їхню роль у процесах творення новітньої української державності.

Основні поняття: політична думка, суверенітет, автономія, лібералізм, консерватизм, націоналізм, інтегральний націоналізм, національна ідея, соціалізм.

План

1. Політична доктрина Кирило-Мефодіївського товариства.
2. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова та І. Франка.
3. Політичні концепції українських мислителів початку XX ст. (М. Грушевський, В. Винниченко, М. Міхновський, Д. Донцов, В. Липинський).
4. Зародження і утвердження сучасної політичної думки та політичної науки в Україні.

Питання для дискусії

1. Іван Франко, проаналізувавши погляди комуністів, соціалістів на державу, досить песимістично оцінював перспективи її розвитку. Він зазначав, що «народна держава», яка візьме на себе обов'язки щодо громадян і опіку над ними від народження аж до смерті, може багатьох привабити і спокусити. Однак І. Франко приходять до остаточного висновку, що «народна держава і пов'язаний з нею соціалізм соціал-демократів щастя не принесуть. «Народна держава», на його думку, стала би величезною народною тюрмою». Як ви вважаєте, чи має підґрунтя такий песимістичний прогноз? Чим пояснював Франко зникнення держави за соціалізму і що прийде їй на зміну?

2. У певному розумінні ідеологія націоналізму є продовженням ліберальної ідеології, перенесенням її ідеалів у сферу національного життя. Вона обґрунтовує пріоритетність національних інтересів, формулює цілі і цінності нації як суб'єкта політичного процесу. Однак ставлення до націоналізму є неоднозначним. Воно повинно ґрунтуватися на визнанні його амбівалентності (суперечливості, двоїстості) та на розрізненні його численних доктрин. Що вам відомо про ці доктрини? Хто з представників української

політичної думки був причетний до їх творення? Які критерії класифікації націоналізму є найбільш істотними?

3. Михайло Грушевський у праці «На порозі нової України» писав, що український народ є передусім народом західної культури, але «одним із найбільш багатих східними, орієнтальними впливами». Проаналізуйте це твердження. У чому його актуальність сьогодні і як це впливає на розв'язання дилеми «Схід – Захід»?

4. Українська політична думка 60-х років ХХ ст. репрезентована дисидентським рухом. Що вам відомо про цей рух? Ким він був представлений? Проаналізуйте його внесок у загальний розвиток української суспільно-політичної думки.

Методичні поради

Вивчаючи суспільно-політичну думку України, необхідно усвідомити, що суспільно-політична думка тісно пов'язана з буттям українського народу, з його історичною долею. Характерною особливістю з прадавніх часів до сьогодення є ідеї свободи і справедливості, добра і правди

Аналіз *першого питання* розпочніть з історії створення Кирило-Мефодіївського товариства та з'ясування його основних завдань. Для цього опрацюйте “Книгу буття українського народу” та “Статут Слов'янського товариства святого Кирила і Мефодія”. Особливої уваги потребує осмислення позиції Т. Шевченка щодо проголошення та здійснення програмних настанов товариства, адже саме він був одним із засновників руху за соціальне і національне визволення українського народу.

У *другому питанні* важливо сконцентрувати увагу на висвітленні таких суспільно-політичних поглядів М. Драгоманова та І. Франка: ідеї еволюційного поступу суспільства (М. Драгоманов, І. Франко); концепції автономно-федералістського устрою (М. Драгоманов); проблемі націй і національних відносин (М. Драгоманов, І. Франко); ідеї національної самостійності України, ідеї “народної держави” і державної влади (І. Франко).

Розгляд *третього питання* потребує осмислення основних напрямів політичної думки ХХ ст.: народницько-демократичного (М. Грушевський); соціал-демократичного (В. Винниченко); консервативно-державницького (В. Липинський); націоналістичного (М. Міхновський, Д. Донцов).

Розгляд *четвертого питання* варто розпочати із характеристики дисидентського руху (“шістдесятників”) і визначення внеску дисидентських творів у розвиток української суспільно-політичної думки. Далі слід підкреслити, що у роки радянського політичного режиму політична думка в Україні фактично не просувалася уперед порівняно з ідеями та думками, висловленими її представниками в дореволюційні часи та в еміграції. Тому здобувши незалежність, Україна вимушена була починати фактично з азів політичної науки, без якої неможливий демократичний розвиток жодної держави. Осмислюючи політичну думку 90-х років ХХ ст., обґрунтуйте ідею новітньої української державності, яка втілена в Декларації про державний

суверенітет України, Акті про державну незалежність України та Конституції України.

Контрольні запитання

1. Які ідеї відстоювали учасники Кирило-Мефодіївського товариства?
2. У чому Т. Шевченко вбачав ідеал державно-політичного ладу?
3. Назвіть концепції української державності кінця ХІХ – поч. ХХ ст.
4. Яку форму держави М. Драгоманов вважав найкращою?
5. Назвіть автора та основні ідеї праці “Хто такі українці і чого вони хочуть?”
6. Які ви знаєте суспільно-політичні праці І. Франка?
7. Кому належить вислів “Україна – для українців”?
8. Назвіть представників консервативно-державницького напрямку.
9. Назвіть представників націоналістичного напрямку.

Література

1. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. / Я. Грицак. – К. : Генеза, 2000. – 360 с.
2. Горlach М. І. Політологія: наука про політику : підручник для вищих навчальних закладів / М. І. Горlach, В. Г. Кремень. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 840 с.
3. Кухта Б. З історії української політичної думки / Б. Кухта. – К. : Генеза, 2004. – 368 с.
4. Політична історія України. ХХ століття : у 6-ти т. / ред. кол. : І. Ф. Курас (гол.) та ін. – К. : Генеза, 2002. – Т. 1. – 424 с. ; 2003. – Т. 6. – 696 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка ; [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
6. Політологія : підручник для студентів ВНЗ [рек. МОН України] / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка ; [3-є вид., перер. і доп.]. – К. : Академія, 2008. – 568 с. – (Альма-матер).
7. Політологія. Кінець ХІХ – початок ХХ: Хрестоматія / за ред. О. І. Семківа. – Львів : Світ, 1996. – 800 с.
8. Політологія. Навчально-методичний комплекс : підручник / за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с.
9. Потульніцький В. Історія української політології. – К. : Либідь, 1992. – 232 с.
10. Сергієнко Г. Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. – К. : Наукова думка, 1983. – 208 с.

Семінарське заняття 3 ВИБОРИ ТА ВИБОРЧІ СИСТЕМИ

Мета заняття: з'ясувати суть виборів як основного засобу делегування влади та показати їхні особливості при різних політичних режимах, проаналізувати основні принципи виборчого права та їхню дію у сучасній українській державі, усвідомити сутність виборчих систем, їхні переваги та недоліки.

Основні поняття: вибори, виборча кампанія, позачергові вибори, виборчі системи (мажоритарна, пропорційна, змішана), депутат, загальне виборче право, пряме виборче право, абсентеїзм.

План

1. Виборча кампанія як форма політичної діяльності.
2. Принципи виборчого права та організація демократичних виборів.
3. Типологія виборчих систем.
4. Характеристика виборів і виборчої системи України.

Питання для дискусії

1. Без сумніву, політична діяльність людей містить як раціональні, так і ірраціональні елементи. Причому доля останніх у політиці, можливо, дещо більша, ніж в інших сферах суспільного життя, особливо в екстремальних умовах, коли люди доведені до відчаю суспільними негараздами. Як, на ваш погляд, можна поставити під контроль розуму непередбачувані дії людей, щоб не допустити конфронтації?

2. Відомо, що вплив виборів на життя сучасного суспільства різноманітний і виявляється в їхніх функціях. Що це за функції? Назвіть та охарактеризуйте їх.

3. Назвіть і охарактеризуйте основні наслідки змішаної виборчої системи на виборах до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 р. Чи привела вона до політичної стабільності українського суспільства?

4. Якими є основні причини абсентеїзму? Чи є він проблемою для України?

5. Вибори, як відомо, є властивою для демократичних суспільств формою відносин між владою і народом на загальнонаціональному, регіональному чи місцевому рівнях. Але поряд із суто формальним моментом, виникає питання, чим є вибори за своїм соціальним змістом:

- а) формою інтеграції народу і влади;
- б) способом розв'язання соціальних конфліктів;
- в) вибором історичної перспективи;
- г) засобом тиску на владу;
- д) реалізацією певної ідеології;
- е) і тим, і іншим?

Подумайте і прокоментуйте наведені визначення.

Методичні поради

Висвітлення *першого питання* радимо розпочати зі з'ясування самого поняття “вибори”, які є єдиним способом здобуття влади в демократичному суспільстві. Зверніть увагу і на проблему класифікації виборів (президентські, парламентські, муніципальні; чергові, позачергові, додаткові тощо). Слід усвідомити, що політичні вибори – це не лише безпосереднє голосування, а й широкий комплекс заходів і процедур. Визначте функції виборів.

Вивчення *другого питання* слід розпочати із з'ясування поняття виборчого права та його основних демократичних принципів: загальність, рівність, безпосередність, непряме голосування, таємне голосування. Важливе значення має і розуміння загальних принципів демократичної організації виборів, а також аналіз принципів, діючих у сучасній українській державі. Слід усвідомити, що політичні вибори – це не лише безпосереднє голосування, а й широкий комплекс заходів і процедур.

У *третьому питанні* необхідно охарактеризувати сутність поняття “виборча система”, проаналізувати різновиди виборчих систем: мажоритарну, пропорційну, змішану, визначивши переваги та недоліки кожної з них та їхній вплив на розвиток політичної системи.

Розгляд *четвертого питання* передбачає аналіз виборчих систем України за роки незалежності та нового виборчого законодавства при виборах президента, народних депутатів України, місцевих органів влади з точки зору їхнього демократизму і відмінності від попередніх.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення категорії “вибори”.
2. Назвіть основні етапи виборчої кампанії.
3. Які основні демократичні принципи виборчого права?
4. У чому полягають суспільні функції виборів?
4. Визначте, за яких умов вибори є знаряддям політичного маніпулювання.
5. Чим відрізняється мажоритарна виборча система від пропорційної?
6. Яку еволюцію пройшла виборча система України з дня проголошення незалежності до сьогодні?
7. Визначте тип виборчої системи сучасної України.
8. Що таке абсентеїзм?

Література

1. Барабаш Ю. Дострокові вибори як засіб врегулювання державно-правових конфліктів / Ю. Барабаш // Право України. – 2007. – № 1. – С. 126–130.
2. Гелей С. Політологія : навч. посібн. / С. Гелей, С. Рутар. ; [7-ме вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 415 с.

3. Горлач М. І. Політологія: наука про політику : підручник для вищих навчальних закладів / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 840 с.
4. Кіс Т. І. Виборчі системи та їхні політичні наслідки / Т. І. Кіс // Нова політика. – 1996. – № 2. – С. 23–31.
5. Коліушко І. Пропорційна виборча система та досвід її застосування / І. Коліушко // Громадське об'єднання «Нова хвиля» : збірник аналітичних матеріалів. – Вип. 2. – 1995. – С. 16–24.
6. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Українська правнича фундація, 1996. – 64 с.
7. Політологія: навчально-методичний комплекс : підручник / за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с.
8. Політологія : підручник / за ред. М. М. Вегеша ; [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 384 с.
9. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів : ЦПД – „Астролябія”, 2005. – 348 с.
10. Скібіна О. Вибори як основоположна форма участі громадян України в політичному процесі / О. Скібіна // Проблеми законності. – 2003. – Вип. 61. – С. 28–33.
11. Яворський В. Роль інституту виборів у політичній системі суспільства / В. Яворський // Проблеми законності. – 2003. – Вип. 60. – С. 64–73.

Семінарське заняття № 4

ДЕМОКРАТІЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Мета заняття: розкрити суть демократії як ідеалу суспільно-політичного устрою, а також основних концепцій і форм демократії; розглянути елементи демократії в українській історичній традиції та політичній думці, набутий досвід демократичного розвитку України протягом останнього десятиліття.

Основні поняття: політичний режим, демократія, пряма і представницька демократія, основні концепції демократії, принципи демократії, політичний плюралізм, політична конкуренція, політичний режим, права людини, свобода.

План

1. Сутність поняття “політичний режим” та типологія політичних режимів.
2. Демократія як ідеал і політична дійсність.
3. Концепції та форми демократії.
4. Становлення і розвиток демократії в сучасній Україні.

Питання для дискусії

1. Американський політолог Збігнев Бжезінський на засіданні Круглого столу “Україна на шляху до державотворення” висловив думку: *“Подивіться на кілька останніх президентських виборів. Є дуже простий тест на демократичність виборчих процесів. Якщо ви не знаєте, хто виграв, і якщо ваші передбачення часто не справджуються, знайте – це демократія”*. Прокоментуйте це висловлювання.

2. На думку Вацлава Гавела, *“У демократії є важливі недоліки: вона дуже зв’язує руки тим, хто її поважає, і дозволяє майже все тим, хто її не поважає”*. Чи погоджуєтеся ви з цим твердженням? Прокоментуйте його. Наведіть конкретні приклади на підтвердження своєї позиції.

3. Прокоментуйте вислів американського президента Авраама Лінкольна про те, що демократія – це *«влада народу, із народу і для народу»*. Як відбувається процес становлення і розвитку демократії в Україні?

4. Наскільки відрізняється нинішній політичний режим в Україні від режиму за президентства В. Ющенка? Чим саме?

5. Основна перешкода на шляху поступального розвитку України, на думку авторів колективної монографії “Українське суспільство на порозі третього тисячоліття». – К., 1999, полягає у відсутності відповідної орієнтації державних провідників. *“Люди, котрі прийшли до влади, здебільшого не обтяжені комплексом відповідальності перед народом і, за ледве помітним винятком, зосереджені на особистому забезпеченні й улаштуванні власних справ. Влада фактично відмежувалася від народу, а народ – від влади”*. Чи поділяєте ви ці міркування? Які наслідки такої ситуації і що треба зробити для виправлення становища?

Методичні поради

Вивчення *першого питання* вимагає аналізу сутності поняття “політичний режим” та його типології: тоталітарного, авторитарного та демократичного.

Розгляд *другого питання* вимагає з’ясування сутності демократії як ідеалу і політичної дійсності, що є найбільш важливим показником зрілості будь-якого суспільства. Саме тому демократія – ціль, умова, ефективний засіб радикальної перебудови суспільства, гарантія незворотності цього процесу, що відповідає людській потребі самореалізації. Висвітлюючи питання, доцільно розкрити види демократії.

Висвітлюючи *третьє питання*, проаналізуйте сучасні концепції демократії, а саме: традиційно-ліберальну, плюралістичну, партисипаторну, поліархічну, марксистську, елітарну. За рівнем залучення народу до процесу прийняття політичних рішень виділяють три основні форми демократії: пряму (безпосередню), плебісцитарну і представницьку (репрезентативну). Проаналізуйте їх.

Четверте питання варто розпочати з огляду української історичної традиції та розвитку демократичних ідей ліберально-конституційних теорій у політичній думці. Далі слід проаналізувати проблеми демократизації України під час переходу від тоталітарної системи до демократичної. Для цього

необхідно з'ясувати сучасний конституційний процес, еволюцію інститутів парламентаризму та президентства в Україні, формування політичних партій і блоків, громадсько-політичних організацій, політичну культуру та її вплив на розвиток демократії. Завершуючи розгляд питання, слід підкреслити, що демократичний шлях розвитку України – це природний історичний процес, і всі спроби його відкинути приречені.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття “політичний режим”.
2. Що таке демократія і в чому її суть? Які основні ознаки демократії?
3. Якими є основні демократичні принципи і демократичні процедури?
4. Які ви знаєте концепції та засоби здійснення демократії?
5. Що означає плюралістична, елітарна демократія?
6. Що таке свобода та відповідальність?
7. Наскільки реальним є народовладдя в Україні?

Література

1. Арон Реймон. Демократия и тоталитаризм / Арон Реймон. – М. : Текст, 1993. – 303 с.
2. Бортніков В. Демократія участі як суспільний феномен / В. Бортніков // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 334–341.
3. Гелей С. Політологія : навч. посібн. / С. Гелей, С. Рутар ; [4-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 309 с.
4. Горбатенко В. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть / В. Горбатенко. – К., 1999. – 240 с.
5. Даль Роберт. О демократии / Даль Роберт. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 208 с.
6. Дж. Стур. Открывая демократию заново / Дж. Стур // ПОЛИС. – 2003. – № 5 – 6. – С. 12–24.
7. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Українська правнича фундація, 1996. – 64 с.
8. Кульчицький С. Українська революція 2004 р. / С. Кульчицький. – К. : Генеза, 2005. – 366 с.
9. Основи демократії : підручник [для студ. вищ. навч. заклад.] / за заг. ред. А. Колодій ; [3-є вид., оновл. і доп.]. – Львів : Астролябія, 2009. – 832 с.
10. Павленко Р. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід / Р. Павленко. – К. : КМ Академія, 2002. – С. 21–45.
11. Пазенюк В. Демократія і людина. Теорія і українська дійсність / В. Пазенюк // Політика і час. – 2003. – № 2. – С. 3–15
12. Політологія. Кн. перша : Політика і суспільство. Кн. друга : Держава і суспільство / [А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Космина]. – К. : Ельга – Н, Ніка – Центр, 2000. – 584 с.

13. Рудич Ф. Політичний режим і народовладдя: спроба політологічного аналізу / Ф. Рудич // Політичний менеджмент. – 2010. – № 2 (41). – С. 3–16.

14. Рябов С. Політологічна теорія держави / С. Рябов. – К. : Тандем, 1996. – 238 с.

Семінарське заняття № 5 ДЕРЖАВА ЯК БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Мета заняття: з'ясувати сутність, структуру та роль держави як головного базового компонента політичної системи суспільства, розкрити основні концепції походження держави, внутрішні та зовнішні функції, а також форми державного правління; виявити основні риси правової держави і громадянського суспільства, умови їх формування та взаємодію.

Основні поняття: держава, правова держава, соціальна держава, суверенітет, державний апарат, форми правління, республіка, парламентська республіка, президентська республіка, президентсько-парламентська республіка, монархія, конституційна монархія, громадянське суспільство.

План

1. Походження держави її сутність та функції.
2. Форми державного правління та державного устрою.
3. Суть та ознаки правової держави і громадянського суспільства.

Питання для дискусії

1. Яке місце займає держава у політичній системі суспільства? Із чим це пов'язано? Якими є ознаки держави?

2. Який статус і порядок формування уряду в основних видах республік – парламентській і президентській? У чому принципова відмінність між ними?

3. Чи можна назвати соціальною державу із нечисельним середнім класом? Поясніть свою відповідь.

4. Яка форма правління, на ваш погляд, найбільш прийнятна для України?

5. Структура вищих державних органів влади – це: а) суверенітет; б) форма державного правління; в) форма державного устрою; г) республіка.

6. Чим подібні парламентська республіка й парламентська монархія:

- а) принципом формування уряду;
- б) правом президента розпустити парламент;
- в) політичною відповідальністю уряду перед парламентом;
- г) відсутністю інституту президента.

7. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Б. Кістяківського: «Головний принцип правової або конституційної держави полягає... в тому, що державна влада в ній є обмежена. У правовій державі владу поставлено у певні межі, які

вона не повинна і правовим чином не може переступати. Обмеженість влади у правовій державі створюється визнанням за особистістю невід'ємних, непорушних і недоторканих прав. У правовій або конституційній державі вперше визнано, що є певна сфера самовизначення і самовираження особистості, в яку держава не має права втручатися».

Методичні поради

Розглядаючи *перше питання*, насамперед, потрібно з'ясувати, що ми розуміємо під поняттям “держава”, охарактеризувати особливості теорій походження та сутності держави, окреслити її найголовніші функції. Важливо усвідомити соціальний і класовий аспекти держави. Слід також проаналізувати ті властивості, які виділяють державу серед інших інституцій суспільства і визначають її базовість.

Акцентуємо увагу, що сутнісно дослідити державу на підставі аналізу основних теорій держави.

Предметом вивчення *другого питання* є аналіз основних форм державного правління, які характеризуються формальним джерелом влади і визначають порядок утворення органів державної влади та їх взаємовідносини з населенням. На конкретних прикладах з'ясуйте їх сутність та ознаки.

Потім слід з'ясувати основні форми державного устрою, їх різноманітності, особливості функціонування в унітарній державі, федерації, конфедерації, а також доцільно зупинитися на проблемах державотворення в Україні.

Предметом вивчення *третього питання* є правова держава та громадянське суспільство, їх суть та ознаки. Осмислюючи ці проблеми, слід виходити з того, що формування правової держави починається зі становлення громадянського суспільства, бо саме воно детермінує та визначає суть держави. Важливо прослідкувати витоки ідеї правової держави, починаючи з Платона та Аристотеля.

Тоді слід з'ясувати сутність, ознаки та основні принципи правової держави, проблеми формування громадянського суспільства, його еволюцію та історичні форми.

Контрольні запитання

1. Як діє механізм функціонування політичної системи за ідеєю Д. Істона?
2. Які функції виконує політична система?
3. На підставі яких критеріїв можна класифікувати сучасні політичні системи?
4. Охарактеризуйте основні ознаки держави.
5. У чому полягають особливості монархічної форми правління?
6. Що є республіканською формою правління і які її різновиди?
7. Проаналізуйте поняття “правова держава”.
8. Назвіть основні ознаки соціальної і правової держави. Як вони пов'язані між собою?

Література

1. Горлач М. І. Політологія: наука про політику : підручник [для вищих навчальних закладів] / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 840 с.
2. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні : [монографія] / А. Ф. Колодій. – Львів : Червона калина, 2002. – 276 с.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Українська правнича фундація, 1996. – 64 с.
4. Кочубей Л. Громадянське суспільство як необхідна передумова демократичного розвитку в Україні / Л. Кочубей // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 196 – 204.
5. Лекції з політології : навчально-методичний посібник / ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 332 с.
6. Муляр В. І. Політологія : навч. посібн. [для студ. вузів] / В. І. Муляр – К. : ЦУЛ, 2003. – 356 с.
7. Піча В. М. Політологія : навч. посіб. [для студентів вищих закладів освіти] / В. М. Піча, Н. М. Хома ; [5-те вид., стереот.]. – Львів : Новий світ, 2004. – 344 с.
8. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку : навч. посібн. [для студентів вищих закладів освіти] / за ред. Ф. М. Рудича. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – 327 с.
9. Політологія / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка ; [вид. 2-ге, перероб., допов.]. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2003. – 528 с.
10. Семке Н. М. Політологія : модульний курс : навч. посібник / Н. М. Семке. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – 384 с.

Семінарське заняття 6 ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ

Мета заняття: з'ясувати сутність, основні ознаки та місце політичних партій у суспільному житті й політиці; проаналізувати типи партій і партійних систем; визначити етапи становлення в Україні багатопартійності, особливості й тенденції розвитку останньої.

Основні поняття: політична партія, функції партії, партійна фракція, партійна система, однопартійна система, двопартійна система, багатопартійна система, атомізована система, політичний плюралізм.

План

1. Причини виникнення й ознаки політичної партії.
2. Цілі, функції та типи політичних партій.
3. Сутність та різновиди партійних систем.
4. Особливості розвитку багатопартійної системи в Україні.

Питання для дискусії

1. Чи є закономірним явищем виникнення партій у суспільстві? Якщо так, то які чинники (об'єктивні чи суб'єктивні) є першопричиною їхнього виникнення?

2. Назвіть і охарактеризуйте основні функції політичних партій. Як політичні партії сучасної України їх реалізують?

3. У природі всякої партії існують вади, які виявив і описав ще німецький соціолог Роберт Міхельс (1876 – 1939): “*Будучи створені як засіб досягнення соціально-групової мети, партії самі невдовзі стають метою самих себе, починають переважно дбати про власний добробут і успіх*”. У чому суперечлива сутність політичної партії як явища політичного життя суспільства? Обґрунтуйте свою думку.

Методичні поради

Розгляд *першого питання* доцільно розпочати з аналізу поняття “політична партія”, історії її виникнення, виділяючи певні етапи становлення партії як політичного інституту. Насамкінець необхідно визначити ознаки, які відрізняють політичну партію від будь-якої іншої організації, зокрема ідеологічна орієнтація, тривалість існування, наявність організаційної структури, прагнення влади або впливу на неї тощо.

Розглядаючи *друге питання* необхідно з'ясувати мету та методи діяльності політичної партії. Далі потрібно визначити загальні функції, які виконують політичні партії у суспільстві і охарактеризувати їх. Слід також порівняти існуючі на сьогодні класифікації політичних партій, представлені, зокрема, М. Дюверже та Дж. Сарторі. Спробуйте застосувати їх до аналізу політичних партій у сучасній Україні.

При підготовці *третього питання* потрібно з'ясувати сутність партійних систем. Особливої уваги потребує осмислення класифікації партійних систем італійського політолога Дж. Сарторі: однопартійна, гегемоністська, домінування, двопартійна, обмеженого плюралізму, поляризованого плюралізму, атомізована. Необхідно з'ясувати, яку роль в утвердженні тієї чи іншої партійної системи відіграє тип політичного режиму.

У *четвертому питанні* слід проаналізувати основні етапи становлення багатопартійності в Україні; структуризацію центристських сил, проблеми участі партій у владі та опозиційній діяльності.

Дальший розгляд питання потребує осмислення типологізації українських партій за політичним спрямуванням. Розгляд питання доцільно пов'язати з аналізом існуючого в Україні типу виборчої системи, що має істотний вплив на функціонування політичних партій.

Контрольні запитання

1. Що таке політична партія? Чим політичні партії відрізняються від громадських організацій?

2. Назвіть основні передумови виникнення сучасних партій.

3. Які типи політичних партій ви можете назвати?

4. Які функції виконують політичні партії?
5. Що таке партійна система? Які існують типи партійних систем?
6. Як можна класифікувати сучасні політичні партії в Україні?
7. Охарактеризуйте фракційну діяльність українських партій у парламенті.

Література

1. Дашкевич Я. Нинішня партійна система в Україні не є нормальною / Я. Дашкевич // За вільну Україну. – 2008. – 31 січня. – С. 10.
2. Закон України “Про політичні партії в Україні” // Юридичний вісник України. – 2001. – № 19. – 12 – 18 травня.
3. Піча В. М. Політологія : навч. посібн. [для студентів вищих закладів освіти] / В. М. Піча, Н. М. Хома ; [5-те вид., стереот.]. – Львів : Новий світ, 2004. – 344 с.
4. Політичні партії в Україні : інформаційно-довідкове видання. Центральна виборча комісія. – К. : Либідь, 2001. – 360 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка ; [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
6. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і суспільство / А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Космина. – К. : Ельга – Н, Ніка – Центр, 2000. – 584 с.
7. Согрин В. В. Двухпартийная система США: преимущество и обновление / В. В. Согрин // ПОЛИС. – 2003. – № 3. – С. 164 – 170.
8. Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій і партійних систем : навч. посіб. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 528 с.

Семінарське заняття № 7 ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ЛІДЕРСТВО

Мета заняття: з'ясувати суть політичної еліти і лідерства, їхню типологію та функції, системи рекрутування, виявити проблеми формування політичної еліти і лідерства в Україні.

Основні поняття: еліта, національна еліта, правляча еліта, панівний клас, провідна верства, елітарність, легітимність еліти, контреліта, рекрутування еліти, пасіонарність, лідер, політичний лідер, вождь, диктатор, концепції лідерства, культ особи, харизма.

План

1. Класичні теорії еліт. Українські елітарні концепції.
2. Типи політичних еліт.
3. Сутність та типологія політичного лідерства (реформатори, революціонери, консерватори).
4. Особливості політичної еліти та лідерства в Україні.

Питання для дискусії

1. Видатний український мислитель і громадський діяч В'ячеслав Липинський стверджував, що "...*народи, які не вміють витворити власних "панів", тобто політичної еліти, приречені на те, щоб навіки коритися чужим*". Чи погоджуєтеся ви з цим твердженням? Прокоментуйте його.

2. В. Танчер, характеризуючи еліту, справедливо зазначає, що "...*їхня елітність об'єктивно визначається значущими функціями і позиціями у соціальній структурі. Інше питання – як виконуються ці функції?*" Як ви вважаєте, наскільки претенденти на елітне визначення в сьогоденній Україні відповідають завданням, що покладаються суспільством на керівну верхівку?

3. Що ви можете сказати про сьогоденню студентську молодь, яка невдовзі поповнить ряди нової політичної й управлінської української еліти? Чи бачить вона себе у ролі будівничих української держави і чи усвідомлює важливість цього завдання? Чи володіє достатніми знаннями для його здійснення? Відповідь аргументуйте.

4. У складі якого виду політичної еліти перебуває міністр освіти?

а) вищої;

б) середньої;

в) адміністративної.

4. Розкрийте зміст понять «лідерство» й «політичне лідерство».

5. Хто є творцем концепції трьох форм лідерства – традиційного, харизматичного, раціонально-легального?

а) Н. Макіавеллі; б) Ж.-Ж. Руссо; в) Ш.Л. Монтескє; г) М. Вебер.

6. Яку із перелічених рис лідера можна віднести до професійної?

а) інтуїція; б) чесність; в) компетентність; г) здатність до компромісу.

Методичні поради

Готуючи *перше питання*, важливо усвідомити генезу ідей політичного елітизму, основні положення класичних теорій еліт (Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс), їхню сутність, типи та функції, а також обґрунтувати їхню необхідність, місце та роль у структурі влади, способи формування та зміни при різних політичних режимах. Розгляд даного питання передбачає також аналіз елітарних концепцій українських учених, зокрема В. Липинського та Д. Донцова.

Вивчення *другого питання* передбачає визначення критеріїв типологізації політичної еліти, серед яких: рівень компетенції (національна, регіональна та місцева еліта), місце у системі влади (правляча, опозиційна), обсяг владних повноважень (вища, середня, адміністративна), система формування (закрита і відкрита). Доречним було б у подальшій відповіді охарактеризувати дві основні системи відбору в еліту: гільдій, яка характерна для авторитарно-тоталітарних держав та антрепренерська, що властива демократичним суспільствам.

Третє питання пов'язане з усвідомленням сутності політичного лідерства як процесу взаємодії між людьми, в ході якого здійснюється

легітимний вплив на суспільство із боку наділених владою авторитетних людей. Слід проаналізувати типологію лідерства за М. Вебером, характерні риси та основні функції.

Розкриваючи *четверте питання*, варто звернути увагу на основні шляхи та принципи формування існуючої політичної еліти в Україні, показати труднощі підготовки громадсько-політичних лідерів на сучасному етапі розбудови Української держави, помилки і провали в їхній діяльності.

Контрольні запитання

1. Назвіть фактори, що зумовлюють існування політичної еліти.
2. Назвіть основні шляхи рекрутування політичної еліти (система гільдій та антипренерська).
3. У чому суть “залізного закону олігархізації” Р. Міхельса.?
4. У чому полягає суть теорії пануючої еліти?
5. Які вимоги висуває суспільство до політичного лідера?
6. Хто такий харизматичний лідер?
7. Назвіть відомих Вам представників національної, регіональної й місцевої політичної еліти України.

Література

1. Кухта Б. Л. Політичні еліти і лідери / Б. Л. Кухта, Н. Г. Теплоухова. – Львів : Кальварія, 1996. – 224 с.
2. Лекції з політології : навчально-методичний посібник / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 332 с.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Нью-Йорк : Булава, 1954.
4. Політологія для вчителя : навч. посібник [для студентів педагогічних ВНЗ] / за заг. ред. : К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. – К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. – 406 с.
5. Мацієвський Ю. Еліти в Україні до і після «помаранчевої революції» / Ю. Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2010. – № 2 (41). – С. 38 – 45.
6. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і суспільство / А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Космина. – К. : Ельга – Н, Ніка – Центр, 2003. – 664 с.
7. Танчер В. В. Еліти України: чи можливий консенсус? / В. В. Танчер // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – Т. 2. – К. : Либідь, 2006. – 584 с.
8. Юхимчук А. М. Політичне лідерство очима вчених / А. М. Юхимчук. // Трибуна. – 2007. – № 7 – 8. – С. 39 – 40.

Семінарське заняття № 8 НАЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ПОЛІТИКИ

Мета заняття: осмислити основні підходи до означення поняття «нація», визначити суть національних відносин на сучасному етапі, розкрити зміст і основні форми національно-державних утворень та головні напрями національної політики Української держави на сучасному етапі.

Основні поняття: етнос, народність, нація, тенденції національних відносин, національне питання, етнополітика, самовизначення націй, інтернаціоналізація національна самосвідомість, національна культура, націоналізм, шовінізм, космополітизм, сіонізм, українська національна ідея.

План

1. Соціально-етнічні спільності як суб'єкти і об'єкти політики.
2. Форми і зміст національно-державних утворень.
3. Розвиток національної ідеї в політичному житті Української держави.
4. Етнонаціональна політика в Україні.

Питання для дискусії

1. Як відомо, національні процеси, що відбуваються сьогодні у світі, мають універсальний характер і пов'язані з дією двох основних тенденцій: одна з них виражає прагнення народу до національного самовираження, етнокультурної диференціації, інша проявляється в інтеграційних процесах. Таким чином проявляється певна суперечність між національним та інтернаціональним. Як, на Ваш погляд, розв'язати подібну суперечність? Покажіть дію названих тенденцій у світовому масштабі.

2. Політологи виділяють різні підходи до з'ясування суті націоналізму, зокрема, позитивний, негативний та критичний. У чому їхня сутність? Який із цих підходів ви поділяєте і чому? (див.: Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К.: Генеза, 1996. – С. 744 – 746).

3. Одним із провідних чинників розвитку людства на сучасному етапі є процес економічної інтеграції народів і держав, а водночас їхнє зближення та інтернаціоналізація. Чим зумовлені інтеграційні процеси у світі і в чому вони виражаються? Які перспективи входження України в європейські структури?

4. Покажіть відмінності між федерацією та конфедерацією за такою схемою:

Ознаки	Федерація	Конфедерація
Правова основа		
Форма об'єднання		
Територія		
Спосіб керування		

Законодавство		
Громадянство		
Грошова система		
Збройні сили		
Судова система		
Податкова система		

Методичні поради

Аналізуючи *перше питання*, слід наголосити, що у формуванні політичного життя суспільства величезну роль відіграють такі суб'єкти, як нації та етнічні групи. Особливу увагу слід зосередити на передумовах виникнення нації, шляхів її консолідації, основних підходах (політичному й етнічному) щодо розуміння цього феномена. Спробуйте з'ясувати, коли етносоціальні групи є об'єктами.

Осмишуючи *друге питання*, важливо обґрунтувати сутність права нації на самовизначення, з'ясувати зміст національного суверенітету, проаналізувати основні політичні форми національно-державних утворень: унітарної держави, федерації та конфедерації. Важливо оглянути це питання і щодо майбутнього України.

У *третьому питанні* треба простежити процес становлення і розвитку української національної ідеї, її суті та вплив на формування самосвідомості українського народу в боротьбі за волю України. Далі слід осмислити складність пошуків оптимального варіанту національної ідеї на сучасному етапі через економічну, політичну, соціальну кризу, ідеологічну строкатість нашого суспільства, його регіональну специфіку, релігійне, міжцерковне протистояння, показавши водночас нагальну потребу в її формуванні як необхідної передумови ефективності державотворчого процесу.

Відповідь на *четверте питання* повинна розкрити суть національних відносин, показати їхній взаємозв'язок з іншими соціальними відносинами. Важливо також на конкретному ілюстративному матеріалі проаналізувати дію основних тенденцій у розвитку національних відносин на сучасному етапі. З'ясувати зміст національного питання. Нарешті, слід виділити особливості етнонаціональних відносин та етнонаціональної політики в сучасній Україні.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення понять “етнос”, “народність”, “нація”.
2. Які ви знаєте основні підходи до означення питання “нація”? У чому їхня відмінність?
3. Назвіть основні тенденції розвитку національних відносин на сучасному етапі.
4. Згідно з якими умовами різні нації можуть мирно співіснувати в межах єдиної держави?
5. Що означають поняття “національне питання,” “етнічний інтерес”?
6. Що таке націоналізм і які його основні ознаки?

7. Назвіть основні політичні форми національно-державних утворень. У чому їхня відмінність?

8. Назвіть і охарактеризуйте основні напрями етнонаціональної політики в Україні.

Література

1. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К. : Генеза, 2000. – 360 с.

2. Грицак Я. Хто такі українці і чого вони хочуть? / Ярослав Грицак : Хто такі українці і чого вони хочуть? – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=nfTKdUXX4IE&sns=em>

3. Іванишин В. П. Нація. Державність. Націоналізм / В. П. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 1992. – 178 с.

4. Зелена О. Нація як фундаментний елемент державотворчих процесів в Україні у працях Осипа Назарука / О. Зелена // Молодіжна політика: проблеми і перспективи : [збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (15 – 16 травня 2009 року.) / наук. ред. С. Щудло]. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2009. – С. 103 – 107.

5. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму / Г. В. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.

6. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Українська правнича фундація, 1996. – 64 с.

7. Мала енциклопедія етнології та етнодержавознавства. – К. : Довіра: Генеза, 1996. – 942 с. – (НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.).

8. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали : довідник / за ред. В. Ф. Панібудьласка. – К. : Вища школа, 1997. – Т. 1. – 583 с. ; Т. 2. – 704 с. – (У 2-х ч.).

9. Семке Н. М. Політологія : модульний курс : навч. посібник / Н. М. Семке. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – 384 с.

10. Смолій В. А. Як і коли почала формуватися українська нація / В. А. Смолій, О. І. Гуржій – К. : Наукова думка, 1991. – 112 с.

11. Сута І. В. Політична нація чи національна держава / І. В. Сута ; [зб. статей]. – Дрогобич : Відродження, 2006. – 184 с. : іл.

12. Штепа П. Українець і москвин: дві протилежності / П. Штепа. Дрогобич : Відродження, 2008. – 687 с.

Семінарське заняття 9

УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Мета заняття: осмислити процес становлення України як суб'єкта міжнародних відносин, розкрити суть її національних інтересів та їхня роль у гарантуванні національної безпеки держави, а також охарактеризувати головні сфери зовнішньополітичної діяльності України.

Основні поняття: геополітика, міжнародні відносини, зовнішня політика, принципи зовнішньої політики, дипломатія, національні інтереси, національна безпека, європейська інтеграція, політика рівноправного партнерства, глобальні процеси.

План

1. Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин.
2. Зовнішня політика держави, її мета та функції.
3. Національні інтереси і національна безпека України.
4. Основні напрями і пріоритети зовнішньополітичної діяльності України.

Питання для дискусії

1. Охарактеризуйте базові принципи формування зовнішньополітичного курсу України. У чому їхня універсальність, і які перспективи вони відкривають перед Україною у здійсненні її миролюбного, відкритого зовнішньополітичного курсу?
2. Поширеною є точка зору, згідно з якою зовнішня політика держави є відображенням і продовженням внутрішньої політики. Якою мірою внутрішньополітична ситуація в Україні впливає на зовнішню політику держави?
3. Як ви оцінюєте шанси України стати у майбутньому повноправним членом ЄС і НАТО?

Методичні поради

Висвітлення *першого питання* слід розпочати із визначення поняття, суб'єктів та принципів міжнародних відносин. Далі необхідно проаналізувати основні тенденції у розвитку сучасних міжнародних відносин (глобалізація, наростання глобальних проблем, міжнародний тероризм, регіональні військові конфлікти і тощо).

Розгляд політики на міжнародному рівні доцільно продовжити із з'ясування сутності зовнішньої політики держави. У *другому питанні* доцільно було б визначити фактори, які формують зовнішню політику, виокремити її функції та засоби. Варто було б торкнутися процесу утвердження України як суверенної держави і суб'єкта міжнародного права, охарактеризувати основні документи, які визначають базові принципи та головні засади зовнішньої політики (загальнолюдські цінності, права

людини, верховенство закону, економічна свобода і відповідальність держав, засудження подвійних стандартів тощо).

Третє питання вимагає аналізу вищих національних інтересів України, що впливають зі ст. 18 Конституції України (розвиток України як впливової світової держави, збереження миру в усьому світі, гарантування розвитку світового порядку на демократичних засадах, розв'язання глобальних проблем сучасності). Відтак слід осмислити суть національної безпеки України як суверенної держави, зокрема звернувши увагу на ті її аспекти, які пов'язані з однобічним ядерним роззброєнням України, нинішнім станом Збройних Сил як гаранта національної безпеки, чинними і потенційними загрозами.

Логіка розкриття **четвертого питання** вимагає осмислення головних сфер зовнішньополітичної діяльності України, а саме: розвиток двобічних міждержавних відносин, участь у європейському співробітництві, в СНД, з Росією членство в ООН та в інших міжнародних організаціях. Особливого аналізу потребує усвідомлення стратегічної мети України: входження до європейської сім'ї народів, інтеграція з європейськими та атлантичними структурами (ЄС, НАТО).

Контрольні запитання

1. Яка форма міжнародних відносин, на Ваш погляд, є переважаючою у сучасному світі? Відповідь аргументуйте.
2. Які основні суб'єкти міжнародних політичних відносин?
3. Що належить до сфери національних інтересів України?
4. Які основні завдання зовнішньої та військової політики України?
5. Членом яких міжнародних організацій є Україна? (див. Таблицю)
6. Охарактеризуйте українсько-російські відносини на сучасному етапі.
7. Які можливості інтеграції України в західноєвропейські структури?

Назва організації		Присудження України	Статус
Організація Об'єднаних Націй		24 жовтня 1945 р.	
Європейська економічна комісія ООН		28 березня 1947 р.	
Співдружність Незалежних Держав		8 грудня 1991 р.	
Європейський банк реконструкції та розвитку		13 квітня 1992 р.	
Міжнародний валютний фонд		3 вересня 1992 р.	
Група Світового банку	Міжнародний банк реконструкції та розвитку	3 вересня 1992 р.	
	Міжнародна фінансова корпорація	1993 р.	
	Багатостороння агенція з гарантій інвестицій	1994 р.	
	Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів	7 липня 2000 р.	
	Міжнародна асоціація розвитку	27 травня 2004 р.	

Партнерство заради миру	8 лютого 1994 р.	
Організація з безпеки і співробітництва в Європі	1 січня 1995 р.	
Рада Європи	9 листопада 1995 р.	
Центральноєвропейська ініціатива	31 травня 1996 р.	
Рада євроатлантичного партнерства	29 травня 1997 р.	
ГУАМ – Організація за демократію та економічний розвиток	10 жовтня 1997 р.	
Чорноморський банк торгівлі та розвитку	1998 р.	
Організація чорноморського економічного співробітництва	1 травня 1999 р.	
Чорноморська група військово-морського співробітництва	2 квітня 2001 р.	
ЄврАзЕС	травень 2002 р.	спостерігач
Єдиний економічний простір	19 вересня 2003 р.	
Ініціатива Баку	13 листопада 2004р.	
Спільнота демократичного вибору	2 грудня 2005 р.	
Чорноморський форум за діалог та партнерство	5 липня 2006 р.	
Франкофонія	29 вересня 2006 р.	спостерігач
Європейське енергетичне співтовариство	17 листопада 2006р.	спостерігач
Світова організація торгівлі	16 травня 2008 р.	
Центрально-Азіатське співробітництво		спостерігач
Пакт стабільності у Південно-Східній Європі		спостерігач
Ініціатива співробітництва в Південно-Східній Європі		спостерігач
Рада країн Балтійського моря		спостерігач
Рух неприєднання		спостерігач

Література

1. Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна : навч. посібн. / А. О. Білоус. – К. : Либідь, 2000. – 200 с.
2. Бруз В. На шляху до Альянсу цивілізацій / В. Бруз // Зовнішні справи. – 2008. – № 11. – С. 15 – 17.
3. Віднянський С. Україна – одна із засновниць ООН. Як це відбувалося 60 років тому / С. Віднянський // Політика і час. – 2005. – № 9 – 10.
4. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть / В. П. Горбатенко : [монографія]. – К. : Видавничий центр «Академія», 1999. – 240 с.

5. Гуменюк Б. Сприяння модернізації країни – основне завдання української дипломатії / Б. Гуменюк // Закордонні справи. – 2010. – № 11/12. – С. 37 – 42.
6. Зелена О. Осип Назарук про особливості становлення ЗУНР як суб'єкта міжнародних відносин у 1918 – 1920 рр. / О. Зелена // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : [зб. наук. Праць]. – Львів : Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства НАН України, 2007. – Вип. 19. – С. 20–25.
7. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Українська правнича фундація, 1996. – 64 с.
8. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич : ВФ “Відродження”, 2004. – 488 с.
9. Політологія для вчителя : навч. посібник [для студентів педагогічних ВНЗ] / [за заг. ред. : К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка]. – К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. – 406 с.
10. Черноусенко О. Партнерство Україна – НАТО: еволюція розвитку / О. Черноусенко // Політика і час. – 2003. – № 10. – С. 3 – 8.

11. МОДУЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

ЗРАЗОК

ЗАВДАННЯ

модульно-рейтингової письмової роботи за модуль № 1
з навчальної дисципліни «Політологія» для підготовки фахівців
освітньо-кваліфікаційного рівня “Бакалавр”

Структура роботи:

1. Тестове завдання 1 – 10 балів.
2. Тестове завдання 2 – 10 балів.
3. Тестове завдання 3 – 10 балів.
4. Тестове завдання 4 – 10 балів.
5. Теоретичне завдання – 10 балів.

Всього – 50 балів.

1. Тестове завдання № 1 (10 балів)

Напишіть поняття, що відповідає кожному з перерахованих визначень (відповідь оцінюється за п'ятибальною системою, виходячи з кількості правильних відповідей, а саме: 1 бал за одну правильну відповідь):

1.1. _____ – сукупність зумовлених обставинами політичних дій, що здійснюються суб'єктами, спрямованих на формування, зміну та функціонування політичної системи.

1.2. _____ – включення індивідів та соціальних спільнот у політичне життя за допомогою певних форм політичного впливу на політичні структури з метою реалізації своїх інтересів (наприклад, мітинги, демонстрації, участь у виборах, референдумах).

1.3. _____ – здатність соціальних суб'єктів (особи, соціальних спільнот, організацій тощо) творити політику.

1.4. _____ – міждержавний союз, у якому його члени абсолютно автономні, мають незалежну систему державних органів, незалежне законодавство та об'єднані з метою досягнення певних спільних цілей, координації своїх дій.

1.5. _____ – цілеспрямована діяльність із регулювання відносин між етносами, націями, що виявляється у свідомому впливі державних і громадських організацій на розвиток міжнаціональних та міжетнічних відносин з метою їх гармонізації.

1.6. _____ – система поглядів, яка обґрунтовує байдуже ставлення до батьківщини, свого народу, національної культури, виступає за створення “всесвітньої держави та уряду”.

1.7. _____ – коло осіб, які мають право брати участь у виборах до органів влади.

1.8. _____ – спосіб політичної діяльності, який не обтяжений моральними та етичними нормами і допускає використання брехні, віроломства, жорстокості, будь-яких інших засобів заради досягнення поставленої мети.

1.9. _____ – сукупність взаємозв'язаних і взаємодіючих, упорядкованих одна щодо іншої соціальних спільнот та відносин між ними, зумовлених суспільним поділом праці та іншими чинниками.

1.10. _____ – спосіб вивчення політичної дійсності, шлях одержання необхідної інформації про політичні явища та політичні процеси.

2. Тестове завдання № 2 (10 балів)

Знайдіть правильну відповідь (вибрати правильну відповідь, яка оцінюється аналогічно до завдання 1, і записати її після слів “правильна відповідь”):

2.1. Функціями безпосередніх суб'єктів політики є:

- формулювання цінностей певних соціальних груп;
- здійснення тиску на владні структури;
- прийняття політичних рішень;
- надання підтримки політичним партіям.

Правильна відповідь: _____

2.2. М. Драгоманов:

- розробив програму політичного реформування Російської держави;
- є автором праці “Поза межами можливого”;
- сформулював засади ідеології українського самостійництва;
- відстоював позицію розмежування різних гілок влади.

Правильна відповідь: _____

2.3. Яку із названих функцій не можна безпосередньо вважати функцією політології?

- описову;
- економічну;
- експланаторну;
- інструментальну.

Правильна відповідь: _____

2.4. Політичний процес – це:

- членство в політичному об'єднанні;
- структурна характеристика політичної системи;
- функціональна характеристика політичного життя;
- політична соціалізація.

Правильна відповідь: _____

2.5. На яку соціальну силу покладав надії М. Грушевський у плані творення Української держави:

- робітничий клас;
- інтелігенцію;
- героїв в історії;
- селянство?

Правильна відповідь: _____

2.6. Категорії політології – це:

• логічні поняття, які в загальному вигляді відображають суть окремих політичних явищ;

- методи регулювання політичних відносин;
- норми політичної поведінки людей;
- політичні інтереси суб'єктів політики.

Правильна відповідь: _____

2.7. Які із нижченаведених групових суб'єктів політичного життя належать до безпосередніх:

- класи, нації, етнічні та інші групи;
- політичні партії, громадські організації та рухи;
- еліти, владні структури.

Правильна відповідь: _____

2.8. Яка політична технологія є найбільш прийнятною в урегулюванні соціальних конфліктів:

- замовчування назрілих конфліктів;
- застосування регресивних заходів до всіх конфлікуючих сторін;

- спроби докорінного розв'язання конфліктів шляхом усунення їх безпосередніх причин;
- здійснення реформ, покликаних частково усунути передумови, що призвели до конфлікту?

Правильна відповідь: _____

2.9. Що з наведеного не належить до політичного функціонування:

- участь у виборах;
- депутатська діяльність;
- діяльність уряду;
- діяльність глави держави?

Правильна відповідь: _____

2.10. Процес засвоєння людиною вимог статусної і рольової поведінки, які дозволяють їй адаптуватися до політичної системи і виконувати там певні функції – це:

- політичне функціонування;
- політична участь;
- політична соціалізація;
- політична поведінка.

Правильна відповідь: _____

3. Тестове завдання № 3 (10 балів)

Установіть відповідність у вигляді комбінацій цифр і букв за зразком: 1-б; 2-а (одне завдання оцінюється в два бали, виходячи з кількості правильних комбінацій, а саме: 0,5 бала за одну правильну комбінацію):

3.1. Представники політичної думки:

1. Дж.Локк;
2. Г.Моска, В.Паретто;
3. Г.Гегель;
4. Р.Міхельс.

Відповідь: 1 _____; 2 _____; 3 _____; 4 _____.

Теорії:

- а) “залізний закон олігархії”;
- б) теорія суспільного договору;
- в) теорія еліт;
- г) концепція громадянського суспільства.

3.2. Типи політичних людей за рівнем залучення до політики :

1. Перший;
2. Другий;
3. Третій;
4. Четвертий.

Відповідь: 1 _____; 2 _____; 3 _____; 4 _____.

Характер їх політичної діяльності:

- а) громадянин, що бере участь у політиці як член громадської організації;
- б) політичний лідер;
- в) член політичної організації;
- г) пасивний громадянин, що частіше виступає в ролі об'єкта політики.

3.3. Суб'єкти політики:

1. Базові;
2. Вторинні;
3. Безпосередні.

Відповідь: 1 _____; 2 _____; 3 _____.

Функції:

- а) формулювання цінностей і вироблення програм;
- б) самоусвідомлення через визначення власних інтересів, формування громадсько-політичних структур;
- в) прийняття політичних рішень, консолідація суспільства.

3.4. Форма держави:

1. Унітарна держава;
2. Федерація;
3. Конфедерація.

Визначення:

- а) союзна держава, яка складається з двох або кількох юридично самостійних державних утворень (республік, штатів, земель), кожне з яких делегує спільним вищим органам влади частину своїх повноважень;
- б) це єдина, неподільна держава, яка не має у своєму складі самостійних національно-державних одиниць і управляється централізовано;

в) міждержавний союз, у якому його члени абсолютно автономні, мають незалежну систему державних органів, незалежне законодавство та об'єднані з метою досягнення певних спільних цілей, координації своїх дій.

Відповідь: 1 _____; 2 _____; 3 _____.

3.5. Праці:

1. Книга буття українського народу;
2. Політика як покликання і професія;
3. Князь (Володар);
4. Поза межами можливого.

Автори:

- а) М. Костомаров;
- б) Н. Макіавеллі;
- в) І. Франко;
- г) М. Вебер.

Відповідь: 1 _____; 2 _____; 3 _____; 4 _____

4. Тестове завдання № 4 (10 балів)

Допишіть потрібні слова (оцінюється в один бал за правильну відповідь)

4.1. Хто уперше обґрунтував концепцію правової держави?

4.2. До невід'ємних політичних прав людини належать:

- право обирати і бути обраним в органи державної влади;
- свобода слова, зборів, мітингів, вуличних демонстрацій;
- _____

4.3. Вторинними суб'єктами політики є: _____

4.4. У структурі політичної діяльності виділяють політичну діяльність як політичне функціонування і політичну діяльність як _____

4.5. Прихильники етнічного підходу до визначення поняття "нація" трактують її як спільноту людей _____

5. Теоретичне завдання.

Охарактеризуйте політичне життя суспільства, його суть, структуру та основні тенденції (оцінюється у 5 балів).

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ПІДГОТОВКИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ

Робота над письмовим завданням починається з *вибору теми*. Студенти також мають можливість (з дозволу викладача) вибрати й іншу тему, яка не вказана в даній тематиці, але цікавить їх. Немає сумніву в тому, що від того, наскільки вдало вибрана та чи інша тема (за вибором студента чи за рекомендацією викладача), значною мірою залежатиме успіх роботи. Тому першою та обов'язковою вимогою при визначенні теми індивідуального завдання повинна бути її актуальність, співзвучність головним процесам внутрішнього та міжнародного життя.

Визначившись із темою, наступним кроком є *підбір і вивчення літератури*, яку знаходимо як у списку рекомендованої літератури, так і самостійно в каталозі університетської бібліотеки. Для посилення наукового рівня роботи студенту слід використати не тільки підручники, а й нові наукові публікації, журнальні та газетні статті, матеріали конференцій тощо. У процесі роботи над літературою слід мати на увазі, що з часом ряд інформаційних, а почасти і теоретичних матеріалів застаріває, вимагає критичного ставлення до нього. Тому важливо виробити своє ставлення до прочитаного.

Після ознайомлення з літературою слід приступити до *написання самого індивідуального завдання*. Причому мета і завдання реферату та розроблений на їх підставі план формулюється до його написання після перегляду інформаційних і наукових джерел та узгоджуються з викладачем. Визначаючи коло питань, які слід розглянути у індивідуальному завданні, необхідно передбачити і його обсяг. Питання плану треба ставити послідовно, логічно, дотримуючись хронології.

Приблизна *структура індивідуального завдання* може бути такою: *вступ, основна частина*, яка складається з декількох питань, *висновки та список використаної літератури*. У вступі обґрунтовується актуальність теми, її особливості та значущість, дається огляд літератури та визначається головний зміст проблеми, що підлягає розгляду. В основній частині дається поглиблений аналіз поставленої проблеми, висвітлюються головні погляди і позиції щодо неї. Важливо визначити і власну думку стосовно аналізованого питання. У висновках слід дати узагальнені думки з теми дослідження, а також висловити свої пропозиції.

Важливе значення для зарахування індивідуального завдання має дійсно самостійна, творча робота студента, а не переписування цілих розділів підручників чи монографій. Оцінюючи завдання, викладач насамперед звертає увагу не на розмір роботи, а на послідовність викладу, логіку поставлених питань, цікаво підібраний матеріал, зроблені висновки.

Підвищення ефективності праці студентської молоді пов'язане також із виробленням чітких критеріїв оцінювання цього важливого виду роботи. Вони повинні стимулювати до написання самостійної, творчої, логічно побудованої праці як підґрунтя формування у студента культури мислення та його усвідомленого включення до політичних процесів.

Згідно з рішенням кафедри, студент за підготовлене індивідуальне завдання може отримати до 10 балів, які розподіляються так: ступінь виконання завдання, повнота розкриття теми та її захист – 4 бали; рівень самостійності при виконанні завдання – 2 бали; якість оформлення, бібліографічний опис, посилання на джерела – 3 бали; наявність висновків – 1 бал.

Особлива увага звертається і на оформлення індивідуального завдання. Роботу виконують на стандартних аркушах паперу, розбірливим почерком або набирають на комп'ютері. На титульному аркуші обов'язково вказують повну назву навчального закладу, назву кафедри, тему реферату, прізвище та ініціали студента, курс, групу, факультет. На першій сторінці письмової роботи записують план, а в кінці – список використаної літератури.

У списку використаної літератури *основну назву* твору наводять у тій формі, в якій її подано в книзі на титульній сторінці, а не на обкладинці, бо часто на обкладинці подають скорочену назву.

Місце видання наводять у називному відмінку. В Україні прийнятими скороченнями для назв міст є К. (Київ), Х. (Харків), а також М. (Москва), СПб. (Санкт-Петербург), Л. (Львів). Усі інші, в тому числі іноземні, назви міст пишуть повністю.

Назва видавництва подається без лапок. Перед нею ставлять знак : (двокрапка). У назві видавництва можна застосовувати скорочення, наприклад: Наук. думка; Вища шк. тощо.

Кожен бібліографічний опис починається з абзацу, а всі елементи опису подаються у вигляді суцільного тексту. Найбільш поширеним способом групування бібліографічних описів у ряди є їх алфавітне розміщення. Наведемо приклади бібліографічного опису окремих видів документів:

1. Опис книг під заголовком індивідуального автора

Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов ; [2-е вид.]. – К. : Тандем, 1996. – 240 с.

2. Опис книг за назвою

Політологія: навчально-методичний комплекс : підручник / за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с.

3. Збірники матеріалів наукових конференцій

Воля віровизначення: Церква і держава в Україні : матер. міжнарод. наук, конф., Київ, 28 – 30 вер. 1994 р. – К. : Укр. прав. фундація, 1996. – 213 с.

4. Журнальні статті

Сич О. Національний авторитаризм як стан становлення Української демократичної держави в посттоталітарному суспільстві / О. Сич // Визвольний шлях. – 2007. – № 5. – С. 3–20.

Обсяг *індивідуального завдання* залежить від змісту теми роботи. В одних вона ширша і вимагає більшого обсягу для її розкриття, в інших – вужча. Як правило, обсяг індивідуального завдання може складати 15 – 20 сторінок писаного тексту або 10 сторінок комп'ютерного набору (0,5 д. а.).

ТЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

1. Політика як мистецтво можливого.
2. Місце і роль політики у системі суспільних відносин.
3. Політика і економіка.
4. Політика і мораль.
5. М. Вебер про політику як покликання і професію.
6. Політологія у системі соціально-гуманітарних наук.
7. Теоретичні та прикладні аспекти політології.
8. Зростання ролі і значення науки про політику в національному відродженні України.
9. Завдання політології як науки і навчальної дисципліни.
10. Політологічні погляди Ніколо Макіавеллі.
11. Доктрина державного суверенітету Ж.Бодена.
12. Теорія природного права, державного суверенітету, суспільного договору в політичних поглядах Ж. Бодена, Г. Гроція, Б. Спінози.
13. Лібералізм як політична ідеологія Нового часу.
14. Ідея громадянського суспільства у політичних концепціях мислителів Нового часу.
15. І. Кант про правову державу.
16. Марксистська концепція політики і політичних відносин.
17. Сучасна зарубіжна політологія: основні ідеї та напрями дослідження.
18. Політологічна проблематика в суспільній думці Київської Русі.
19. Генеза політичних ідей в Україні за литовсько-польської доби (Ю. Дрогобич, Ст. Оріховський, І. Вишенський).
20. Роль Конституції П. Орлика у розвитку української політичної думки.
21. Демократичні засади козацької держави.
22. Політичні ідеї Кирило-Мефодіївського товариства.
23. Націологічні дослідження М. Драгоманова.
24. Проблеми націй і держави в суспільно-політичній спадщині Івана Франка.
25. В. Винниченко про національне відродження.
26. М. Грушевський і теорія національного самовизначення.
27. Концепція інтегрального націоналізму Д. Донцова.
28. Політичні ідеї українських мислителів ХХ століття.
29. Політичні режими та їх основні характеристики.
30. Політичне рішення як елемент політичного процесу.
31. Вибори та їх роль у політичному житті.
32. Політичні об'єднання України як суб'єкти політичного процесу.
33. Революція і реформи як види політичних перетворень.
34. Політика і підприємництво.
35. Легітимність влади як соціальна проблема.
36. Проблеми поділу і реалізації влади в сучасній Україні.
37. Демократія: політичний ідеал і політична практика.

38. Сучасні концепції демократії.
39. Питання влади і владних відносин у конституційних документах України.
40. Конституція України про політичні права і свободи людини.
41. Політичний маркетинг як засіб організації діяльності.
42. Концепція соціальної стратифікації та її основні положення.
43. Політичні аспекти соціалізації особистості.
44. Соціально-політичні спільноти сучасної України як суб'єкти політики.
45. Карл Поппер про “відкрите суспільство”.
46. Національне питання: зміст, структура та принципи розв'язання.
47. Український націоналізм як фактор самоутвердження української нації.
48. Етнополітика України та її роль у розв'язанні національних проблем.
49. Національна самосвідомість і національне виховання в школі.
50. Різновиди доктрин націоналізму.
51. Національна ідея: витоки, історія, сучасність.
52. Загальна теорія політичної системи Д.Істона та Г.Алмонда.
53. Політична система суспільства: фактори стабільності.
54. Типи політичних систем.
55. Тенденції трансформації політичної системи сучасної України.
56. Держава в політичній системі суспільства.
57. Проблеми становлення державності України.
58. Правова держава: ідея і дійсність.
59. Співвідношення громадянського суспільства і правової держави.
60. Громадянське суспільство: сутність та умови становлення.
61. Формування громадянського суспільства в Україні.
62. Р.Міхельс про політичні партії.
63. Походження і формування політичних партій (історичний аспект).
64. Основні політичні концепції розуміння суті та функцій політичних партій.
65. Електоральна стратегія сучасних політичних партій України.
66. Партійні системи: сутність і типи.
67. Проблеми становлення та формування багатопартійності в Україні.
68. Характерні риси партійної системи сучасної України.
69. Роль молоді у розвитку демократичних процесів в Україні.
70. Сучасні молодіжні та студентські організації Львівщини.
71. Стан і шляхи формування політичної культури сучасного українського суспільства.
72. Форми і рівні політичної свідомості.
73. Політична свідомість як відображення політичного буття.
74. В. Липинський і проблеми політичної культури.
75. Міжнародні відносини і світова політика як предметна галузь політології.
76. Глобальні проблеми людства і їх вплив на світову політику.

77. Сучасне політичне мислення: суть та основні риси.
78. Війна у міжнародних відносинах.
79. Загальнолюдський і національний інтерес у зовнішній політиці.
80. Головні напрями створення ефективної системи міжнародної безпеки.
81. Національна безпека України: проблеми і шляхи зміцнення.
82. Україна і НАТО: шляхи взаємодії.
83. Україна і СНД: проблеми і перспективи.
84. Особливості і суперечності національного відродження України на сучасному етапі.
85. Релігія у політичному житті сучасної України.
86. Українська діаспора як фактор національного відродження.
87. Українська держава на шляху до демократизації.
88. Політичні процеси в сучасній Україні.
89. Основні шляхи та засоби досягнення національної злагоди в сучасному українському суспільстві.
90. Консенсус і конфлікт у політиці.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Абсентеїзм (лат. *absentia* – *відсутність*) – ухилення виборців від участі в голосуванні на виборах парламенту, президента, місцевих органів влади тощо. Основними причинами А. є аполітичність громадян, індиферентне ставлення до політики, втрата довіри до неї, низький рівень політичної компетентності виборців, невпевненість громадян у правильності свого вибору.

Автономія (грец. *autonomia* – *незалежність*) – форма самоуправління частини території унітарної, а іноді й федеративної держави, наділена самостійністю у подоланні питань місцевого значення в межах, установлених центральною владою. Населення автономної одиниці часто користується ширшими правами, ніж населення адміністративно-територіальних одиниць.

Авторитаризм – тип політичного режиму, який характеризується субординацією суб'єктів політичних відносин, наявністю сильного центру, що має концентровану владу, можливістю застосування насильства чи примусу.

Анархізм (грец. *anarchia* – *безвладдя*) – ідейно-теоретична й суспільно-політична теорія, в основу якої покладено заперечення інституціонального, насамперед, державного управління суспільством.

Аристократія (грец. *aristokratia* – *влада найкращих, найзнатніших*) – форма правління, за якої державна влада належить привілейованій меншості; вищий, привілейований стан (група) певного суспільства, що володіє особливими правами чи можливостями.

Біженці – особи, які залишили країну, в якій вони постійно проживали (були громадянами), внаслідок переслідувань, військових дій чи інших надзвичайних обставин.

Бюрократія (франц. *bureaucratie*, букв. – *панування канцелярії, bureu – бюро, канцелярія та грец. kratos – влада*) – вищий, привілейований прошарок чиновників-адміністраторів у державі; ієрархічно організована система управління державою чи суспільством з допомогою особливого апарату, наділеного специфічними функціями та привілеями.

Вето (лат. *veto* – *я забороняю*) – передбачений конституціями деяких країн акт, завдяки якому глава держави або верхня палата парламенту можуть призупинити впровадження законів або рішень, прийнятих парламентом чи його нижньою палатою.

Вибори – процедура обрання або висунення певних осіб способом відкритого чи закритого (таємного) голосування; найпоширеніший механізм створення органів та інститутів влади.

Виборча система змішана – такий порядок визначення результатів голосування, у якому поєднані елементи мажоритарної та пропорційної систем.

Виборча система мажоритарна (лат. *major* – *більший*) – такий порядок організації виборів і визначення результатів голосування, коли обраним вважається кандидат (або список кандидатів), який отримав більшість голосів у виборчому окрузі.

Виборча система пропорційна – такий порядок організації виборів і визначення результатів голосування, за якого розподіл мандатів між партіями, які висунули своїх кандидатів у представницький орган, проводиться згідно з кількістю отриманих партією голосів.

Влада – здатність, право й можливість розпоряджатися ким-небудь або чим-небудь, а також чинити вирішальний вплив на долю, поведінку та діяльність людей з допомогою різноманітних засобів (права, авторитету, волі, примусу тощо); політичне панування над людьми; система державних органів; особи, органи, наділені владно-державними та адміністративними повноваженнями.

Влада виконавча – одна з трьох гілок державної влади, яка організовує та спрямовує внутрішню й зовнішню діяльність держави, забезпечує здійснення втіленої в законах волі суспільства, охорону прав і свобод людини.

Влада державна – вища форма політичної влади, що спирається на спеціальний управлінсько-владний апарат і володіє монополюючим правом на видання законів, інших розпоряджень і актів, обов'язкових для всього населення.

Влада законодавча – одна з трьох гілок влади, сутність якої полягає у здатності держави здійснювати свою волю, впливати на діяльність і поведінку людей та їхніх об'єднань за допомогою законів, правових актів, рішень, що їх приймають представницькі органи влади.

Влада політична – здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на діяльність, поведінку людей та їхніх об'єднань за допомогою волі, авторитету, права, насильства; організаційно-управлінський та регулятивно-контрольний механізм здійснення політики.

Влада судова – одна з трьох гілок державної влади; необхідна умова реалізації принципу поділу влади, покликана запобігати можливості змови чи протистояння двох інших гілок влади (законодавчої та виконавчої), створювати перепони, щоб унеможливили виникнення диктатури.

Геополітика (грец. *ge* – земля і *politika* – політика) – політологічна концепція, що вбачає в політиці якоїсь держави визначальну роль географічних чинників (просторове розташування країни, клімат, розмір території, кількість населення, наявність природних ресурсів тощо).

Глава держави – державна посада, інституція, якій належить чільне місце в системі органів державної влади, яка уособлює єдність нації, символізує державу, покликана гарантувати її цілісність, бути чинником гармонійної та ефективної взаємодії «гілок» державної влади між собою. Глава уряду, керівник виконавчої влади в державі (прем'єр-міністр, канцлер, голова ради міністрів тощо), чільна фігура в системі державного врядування і громадського адміністрування.

Глобалізм (франц. *global* – загальний, *всесвітній*) – політична практика, зорієнтована на розв'язання локальних суспільних проблем з урахуванням їхнього взаємозв'язку з проблемами зовнішніми, більш загальними, з передбаченням їхніх наслідків для світових процесів.

Громадська думка – відображення ставлення народу (загалом або окремих спільнот) до влади, її діяльності, політики.

Громадські об'єднання – об'єднання, створені з метою реалізації та захисту громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, інтересів людини, які сприяють розвитку творчої активності й самостійності громадян, їхній участі в управлінні державними та громадськими справами.

Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних рис, яке спільно з державою утворює розвинуті правові відносини; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага.

Демократія – форма державно-політичного устрою суспільства, яка ґрунтується на визнанні народу джерелом влади.

Демократія представницька – порядок розгляду і розв'язання державних і громадських питань повноважними представниками населення (виборними або призначеними).

Держава – форма організації суспільства, носій публічної влади, сукупність взаємопов'язаних установ і організацій, які здійснюють управління суспільством від імені народу.

Держава правова – тип держави, основними ознаками якої є верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина й держави.

Держава соціальна – держава, що прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, а в ідеалі – приблизно однакових життєвих шансів, можливостей для самореалізації особистості.

Державний устрій – спосіб організації адміністративно-територіальної, національно-територіальної єдності держави, особливості відносин між її складовими.

Диктатура (лат. *dictature* – *необмежена влада*) – нічим не обмежена влада особи, класу чи іншої соціальної групи в державі, регіоні, що спирається на силу, а також відповідний політичний режим (скажімо, Д. пролетаріату); тимчасовий авторитарний режим, що вводиться на строк дії надзвичайних обставин для вжиття рішучих заходів, спрямованих на виведення країни з кризового стану (наприклад Д. генерала Піночета в Чилі).

Доктрина – систематизоване філософське, політичне чи ідеологічне вчення, сукупність принципів, концепцій.

Електорат (лат. *elector* – *виборець*) – громадяни, які мають право голосу для участі в політичних виборах. Рішення й настрої Е. визначають склад виборних органів влади, впливають на позиції політичних лідерів і партій.

Етатизм (франц. *etat* – *держава*) – поширення активності та впливу держави на соціально-політичне життя із застосуванням централізації, бюрократизації та концентрації політичної влади.

Етнонаціональні відносини – відносини між суб'єктами національно-етнічного розвитку – націями, народностями, національними групами та їхніми державними утвореннями.

Етнос (грец. *ethnos* – *народ*) – стійка сукупність людей, яка належить до певного народу, проживає на території чи в складі іншого народу і зберігає свою культуру, побут, мовні та психологічні особливості.

Ідентичність (лат. *identifico* – *ототожнення*) – усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної групи, свого статусу, ролі.

Ідеологія – система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відображає інтереси, світогляд, ідеали людей, класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики.

Імперія (лат. *imperium* – *влада, панування*) – велика держава, що складається з метрополії та підпорядкованих центральній владі держав, народів, які примусово інтегровані до єдиної системи політичних, економічних, соціальних та культурних взаємозв'язків. Імперії виникають унаслідок загарбання територій, колонізації, експансії, інших форм розширення впливу наддержави.

Імпічмент (англ. *impeachment* – *звинувачення*) – особливий порядок і встановлена законом процедура притягнення до відповідальності за грубі порушення закону вищих посадових осіб до завершення терміну одержаних ними внаслідок виборів повноважень.

Компроміс (лат. *compromissum* – *угода, згода*) – згода, порозуміння з політичним противником, досягнуті шляхом взаємних поступок.

Консенсус (лат. *consensus* – *згода, однастайність*) – згода між суб'єктами політики з певних питань на основі базових цінностей і норм, спільних для всіх основних соціальних та політичних груп суспільства; прийняття рішень без голосування за виявленням усезагальної згоди.

Консерватизм (лат. *conservare* – *зберігати, охороняти*) – політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, зорієнтована на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Конституція (лат. *constitution* – *устрій, установа*) – основний закон держави, що закріплює суспільний і державний устрій, порядок утворення, принципи організації та діяльності державних органів, виборчу систему, основні права та обов'язки громадян.

Конфедерація (лат. *confederatio* – *спілка, об'єднання*) – союз суверенних держав, які зберігають незалежність і об'єднані для досягнення певних спільних цілей (переважно зовнішньополітичних, воєнних), для координації своїх дій.

Легітимність (лат. *legitimus* – *законний, правомірний*) – здатність політичного режиму досягати суспільного визнання й виправдання обраного політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

Лібералізм (лат. *liberalis* – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод і обмежує сфери діяльності держави.

Макіавеллізм – різновид політичної поведінки, що виправдовує будь-які засоби (в тому числі й віроломні, жорстокі) заради досягнення поставленої мети. Термін пов'язаний з ім'ям італійського політичного діяча й мислителя Н. Макіавеллі.

Міжнародні відносини – сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних та інших зв'язків між державами й системами держав, між головними соціальними, економічними, політичними силами, організаціями й громадськими рухами, які діють на світовій арені.

Монархія (грец. *monarchia* – єдиновладдя) – форма правління, за якої верховна влада формально (повністю або частково) зосереджена в руках однієї особи – глави держави – спадкоємного монарха.

Народ – біологічна єдність, група, поєднана кровними, біологічними зв'язками.

Національна політика – науково обґрунтована система заходів, спрямована на реалізацію національних інтересів, розв'язання суперечностей у сфері етнонаціональних відносин.

Національні інтереси – інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему відповідної держави як компроміс у поєднанні запитів кожної людини і суспільства загалом.

Національне питання – сукупність політичних, економічних, правових, культурницьких, освітніх та інших проблем, що проявляються у процесі внутрі- та міждержавного спілкування націй, народностей.

Нація (лат. *patio* – народ) – політичне, державне організований народ.

Номенклатура – посадових осіб, призначення та затвердження яких належить до компетенції вищестоящих органів.

Опозиція (лат. *oppositio* – протиставлення) – протидія, опір певній політиці, політичній лінії, політичній дії; організація, партія, група, особа, які виступають проти панівної думки, уряду, системи влади, конституції, політичної системи загалом.

Парламент (лат. *parlare* – говорити, розмовляти) – найвищий законодавчий і представницький орган влади в державі з республіканською формою правління, який обирається населенням.

Плебісцит (лат. *plebes* – простолюд і *scitum* – рішення, постанова) – всезагальне опитування громадян з метою виявити їхню думку, волю й позицію щодо якогось спільного й значущого питання.

Плюралізм (лат. *plularis* – множинний) – ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного й соціального розвитку, що впливає з існування декількох (чи багатьох) незалежних начал політичних знань і розуміння буття; система влади, заснована на взаємодії та протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій.

Поділ влади – принцип розмежування функцій в єдиній системі державної влади з поділом її на законодавчу, виконавчу й судову гілки влади, які здійснюють свої повноваження кожна самостійно, врівноважуючи одна одну.

Політична боротьба – явище політичного життя, в основі якого лежить зіткнення інтересів різних політичних сил, кожна з яких прагне досягти певної політичної мети.

Політична воля – здатність політичного суб'єкта до послідовної реалізації поставлених цілей у сфері політичної влади.

Політична еліта (франц. *elite* – краще, добірне) – меншість суспільства, що є достатньою самостійною, вищою, відносно привілейованою групою, наділену видатними психологічними, соціальними й політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні та здійсненні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або здійсненням впливу на неї.

Політична криза – фаза політичного процесу, яка характеризується порушенням політичної стабільності в суспільстві, неможливістю ефективного функціонування

політичної системи; гострий, важкий політичний стан суспільства, державно-правової системи, партій.

Політична партія – організована група однодумців, яка виражає інтереси частини народу, класу, класів, соціальної верстви, верств, намагається реалізувати їх завдяки здобуттю державної влади або участі в ній.

Політична свідомість – опосередковане відображення політичного життя, формування, розвиток, задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів, а також сукупність поглядів, оцінок, установок, які відображають політико-владні відносини.

Політична система суспільства – інтегрована сукупність відносин влади, суб'єктів політики, державних та недержавних соціальних інститутів, покликаних виконувати політичні функції щодо захисту, гармонізації інтересів соціальних угруповань, спільнот, суспільних груп, забезпечувати стабільність і соціальний порядок у життєдіяльності суспільства.

Політична соціалізація – процес засвоєння індивідом упродовж життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить.

Політичне відчуження – процес, який характеризується сприйняттям політики, держави, влади як сторонніх, чужих сил, які панують над людиною, пригнічують її.

Політичне життя – одна з основних сфер суспільного життя, пов'язана з діяльністю і відносинами індивідів і соціальних спільнот, створених ними політичних інститутів для виявлення інтересів соціальних суб'єктів, а також боротьба за їхню реалізацію через посередництво політичної влади у процесі політичного розвитку.

Політичне рішення – політична дія інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію зовнішніх, внутрішніх умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку.

Політичний лідер (англ. *liad* – вести, керувати, схилити до чогось) – глава, керівник держави, партії, громадсько-політичної організації, руху, якоїсь громади тощо; популярний і впливовий учасник суспільного життя, який визначально впливає на нього, консолідує зусилля людей для досягнення якоїсь спільної мети.

Політичний процес – послідовність подій, зумовлених певними обставинами; сукупність послідовних дій для досягнення результату.

Політичні відносини – реальні практичні відносини, взаємозв'язки соціальних суб'єктів, у яких відображені їхні інтереси і здійснюється політична діяльність – співробітництво чи боротьба (вибори, референдуми, мітинги, зібрання, маніфестації, страйки тощо).

Політологія (грец. *politike* – політика і грец. *logos* – учення) – наука, об'єктом якої є політика та її взаємовідносини з людиною й суспільством; посідає одне з провідних місць у сучасному суспільствознавстві. Щодо П. у зарубіжній та вітчизняній літературі часто вживаються терміни “політична наука”, “наука про політику”, “політична соціологія”, що відображають традиції та особливості національних політологічних шкіл.

Республіка (лат. *respublica* від *res* – справа, *public* – громадський) – форма державного правління, за якої вища влада належить виборним представницьким органам, а глава держави обирається населенням або представницьким органом.

Референдум (лат. *referendum* – те, що має бути повідомлене) – спосіб прийняття законів та інших рішень з найважливіших питань суспільного життя прямим волевиявленням громадян через усенародне голосування.

Суверенітет (нім. *suveranitat*, франц. *souveranite* – верховна влада) – незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство; незалежність держави у зовнішніх і внутрішніх справах.

Тоталітаризм – спосіб організації суспільства, який характеризується всебічним і всеохопним контролем влади над суспільством, підкоренням суспільної системи державі, колективними цілями, загальнообов'язковою ідеологією.

Узурпація (лат. *usurpatio* – оволодіння) – насильницьке, протизаконне захоплення влади або присвоєння чужих прав на щось, чужих повноважень.

Унітарна (лат. *unitas* – єдність, однорідний, що складає ціле) держава – єдина держава, поділена на адміністративно-територіальні чи національно-територіальні одиниці, які не мають політичної самостійності, статусу державного утворення.

Федерація – союзна держава, до складу якої входять державні утворення суб'єкти федерації.

ЛІТЕРАТУРА

Основна (підручники, навчальні посібники, енциклопедії)

Брегеда А. Ю. Основи політології : навчальний посібник / А. Брегеда ; [2-е вид., перер. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 312 с.

Гаврилів Н. В. Організація самостійної роботи студентів з курсу «Політології» : навчально-методичний посібник / Н. В. Гаврилів. – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2008. – 182 с.

Гелей С. Д. Політологія : навч. посібн. / С. Д. Гелей, С. М. Рутар ; [7-ме вид. перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 415 с.

Горlach М. І. Політологія: наука про політику : підручник [для вищих навчальних закладів] / М. І. Горlach, В. Г. Кремень. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 840 с.

Енциклопедія політичної думки. – [пер. з англ.]. – К. : Дух і Літера, 2000. – 472 с.

Кирилюк Ф. М. Політологія Нової доби : посібник / Ф. М. Кирилюк. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 304 с.

Комарницький Я. М. Політологія : матеріали для самостійної роботи студентів заочної форми навчання / Я. М. Комарницький. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. – 96 с.

Комарницький Я. М. Політологія : тексти лекцій / Я. М. Комарницький, О. Я. Зелена. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – 129 с.

Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Українська правнича фундація, 1996. – 64 с.

Мала енциклопедія етнодержавознавства / [редкол. Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Довіра: Генеза, 1996. – 942 с. – (НАН України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького).

Лекції з політології : навчально-методичний посібник / ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 332 с.

Основи демократії : навч. посібник [для студентів вищ. навч. закладів] / [авт. колектив : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.] ; за заг. ред. А. Колодій ; [М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. Проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти]. – К. : Вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.

Основи політології : підручник / за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Здоров'я, 2000. – 246 с.

Піча В. М. Політологія : навчальний посібник [для студентів вищих закладів освіти] / В. М. Піча, Н. М. Хома ; [5-те вид. стереот.]. – Львів : Новий світ, 2004. – 344 с.

Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку : навч. посібник [для студентів вищих закладів освіти] / за ред. Ф. М. Рудича. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – 327 с.

Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка ; [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

Політологія : підручник / за ред. М. М. Вегеша ; [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 384 с.

Політологія / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка ; [2-ге вид., перероб., допов.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 528 с.

Політологія. Кінець XIX – початок XX : хрестоматія / за ред. О. І. Семківа. – Львів : Світ, 1996. – 800 с.

Політологія. Кн. перша : Політика і суспільство. Кн. друга : Держава і політика / А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина, В. Харченко ; [2-ге вид., перероб. та допов.]. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 664 с.

Політологія. навчально-методичний комплекс : підручник / за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с.

Політологія : навчально-методичні матеріали [для студентів заочної форми навчання] / укладачі П. І. Фещенко, Я. М. Комарницький. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2006. – 84 с.

Політологія : підручник [для студ. вузів] / за ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського ; [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Вища школа, 2001. – 415 с.

Політологія : підручник / за ред. О. І. Семківа ; [2-е вид.]. – Львів : Світ, 1994. – 592 с.

Політологія у схемах, таблицях, визначеннях : навч. посібник / І. С. Дзюбка, Д. Т. Дзюбка, І. Г. Оніщенко та ін. ; за заг. ред. І. С. Дзюбка, Д. Т. Дзюбка, К. М. Левківського, І. Г. Оніщенко, З. І. Тимошенко ; [2-ге вид., доопр. і доп.]. – К. : Вид-во Європейського університету, 2001. – 178 с.

Политология : учебник / [коллектив авторов] ; под ред. В. И. Буренко. – М. : КНОРУС, 2012. – 392 с. – (Для бакалавров).

Политология : учебник для бакалавров / под. ред. В. Н. Лавриненко ; [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Издательство Юрайн, 2012. – 519 с. – (Серия : Бакалавр ; Базовый курс).

Рябов С. Політологія : словник понять і термінів / С. Рябов ; [2-е вид., перер. і доп.]. – К. : Академія, 2001. – 256 с.

Семке Н. М. Політологія. Модульний курс : навч. посібник / Н. М. Семке. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – 384 с.

Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій і партійних систем : навчальний посібник / Ю. Р. Шведа. – Львів : Тріада плюс, 1994. – 528 с.

Шведа Ю. Р. Політичні партії у виборах: теорія та практика виборчої кампанії : навч.-метод. посіб. / Ю. Р. Шведа. – К. : Знання, 2012. – 373 с.

Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : підручник [для студ. вузів] / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 576 с.

Додаткова (монографії та статті)

Аренд Х. Джерела тоталітаризму / Х. Аренд. – К. : Дух і літера, 2002. – 539 с.

Аристотель. Політика / Аристотель ; [перекл. з давньогр. О. Кислюка]. – К. : Основи, 2000. – 237 с.

Барков В. Ю. Специфіки становлення громадянського суспільства в Україні : монографія / Ю. В. Барков. – Одеса : Юридична література, 2003. – 336 с.

Барабаш Ю. Дострокові вибори як засіб врегулювання державно-правових конфліктів / Ю. Барабаш // Право України. – 2007. – № 1. – С. 26–130.

Бжезинский З. Великая шахматная доска / З. Бжезинский // Філософія політики : хрестоматія : У 4 т. – К. : Знання України, 2003. – С. 80–112.

Васютинський В. Масова політична свідомість: “великий перелом” ще не настав / В. Васютинський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 126–132.

Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избр. произведения. – М., 1990.

Гоббс Томас. Левіафан / Томас Гоббс ; [пер. з англ.]. – К. : Дух і Літера, 2000. – 560 с.

Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть : монографія / В. П. Горбатенко. – К., 1999. – 240 с.

Гринів О. Українська націологія. Від Другої світової війни до відродження держави : історичні нариси / О. Гринів. – Львів : Світ, 2004. – 591 с.

Грицак Я. Нарис історії України : формування модерної української нації XIX – XX ст. / Я. Грицак. – К. : Генеза, 2000. – 360 с.

Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже ; [пер. с франц.]. – М. : Академический проект, 2000. – 558 с.

Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм / В. Іванишин. – Дрогобич : Відродження, 1992. – 178 с.

Качараба С. Василь Мудрий – громадський діяч, політик, публіцист / С. Качараба, Я. Комарницький. – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2009. – 240 с.

Киссинджер Г. Новый мировой порядок / Г. Киссинджер // Філософія політики : хрестоматія: У 4 т. – К. : Знання України, 2003. – С. 29–80.

Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства : теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні : монографія / А. Ф. Колодій. – Львів : Видавництво «Червона калина», 2002. – 276 с.

Консерватизм. Антологія / [упорядники О. Проценко, В. Лісовий]. – К. : Смолоскип, 2005. – 598 с.

Королько В. Г. Основи публік рілейшнз : посібник / В. Г. Королько. – К. : Інститут соціології НАПУ, 1997. – 334 с.

Кроки до громадянського суспільства. Постмайданове громадянське суспільство в Україні: уроки для країни та світу / за ред. В. П. Рубцова,

- А. В. Шестакової та ін. – К. : Укр. Всесв. Коор. Рада, 2006. – 300 с. – (Наук. Альманах).
- Кульчицький С. Українська революція 2004 р. / С. Кульчицький. – К. : Генеза, 2005. – 366 с.
- Кухта Б. Л. Політичні еліти і лідери / Л. Б. Кухта, Н. Г. Теплоухова. – Львів : Кальварія, 1996. – 224 с.
- Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – К., 1990.
- Мацієвський Ю. Еліти в Україні до і після «помаранчевої революції» / Ю. Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2010. – № 2 (41). – С. 38–45.
- Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. Михальченко. – Дрогобич : ВФ “Відродження”, 2004. – 488 с.
- Молодь в умовах становлення незалежної України (1991 – 2011 роки) : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / [редкол. : О.В. Белишев (голова) та ін.]. – К. : ТОВ “Компанія ВАІТЕ”, 2012. – 316 с.
- Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. П. Нагорна. – К., 1998. – 278 с.
- Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX – XX ст.) : навч. посіб. / заг. ред. Малик Я. Й. – Львів : Світ, 2003. – 296 с.
- Націоналізм. Антологія / [упорядники О. Проценко, В. Лісовий]. – К. : Смолоскип, 2000. – 872 с.
- Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали : довідник. – [у 2-х ч.] / за ред. В. Ф. Панібудьласка. – К. : Вища школа, 1997. – Т. 1. – 583 с. ; Т. 2. – 704 с.
- Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939) / О. Рубльов. – К. : Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с. : іл.
- Себайн Дж. Історія політичної думки / Дж. Себайн, Т. Торсон ; [перекл. з англ.]. – К. : Основи, 1997. – 838 с.
- Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Дж. Стігліц ; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К. : КМ Академія, 2003. – 252 с.
- Сучасна українська політика: політики і політологи про неї : політичний менеджмент – спецвипуск / [голова ред. кол. М. І. Михальченко ; заст. голови : Ю. А. Левенець, А. В. Толстоухов ; члени ред. кол. : В. Л. Андрющенко та ін.]. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – 364 с.
- Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій та партійних систем / Ю. Р. Шведа. – Львів : Тріада плюс, 1994. – 528 с.
- Юхновський І. Р. Вибрані праці. Політика. [т. 3] / І. Р. Юхновський ; [ред. кол. : В. Ф. Верстюк, І. М. Дзюба, О. Л. Іванків, Р. С. Мельник та ін.]. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2010. – 566 с. – (Український ін.-т нац. пам'яті ; Інститут фізики конденсованих систем НАК України).

ПРЕДМЕТНИЙ ТА ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

автономія	космополітизм
Аристотель	Кремень В.
Арон Реймон	Кресіна І.
	Кульчицький С.
Бабкіна О.	Кухта Б.
багатопартійна система	
Бабік В.	Левенець Ю
Бжезінський З.	Липинський В.
Білоус А.	лібералізм
Бодуен Ж.	Локк Дж.
Браун П.	
	Макіавеллі Н.
Вебер Макс.	методи політології
вибори	Михальченко М.
виборча система	міжнародні відносини
Винниченко В.	монархія
Відродження	Монтеск'є Ш.
Гавел В.	націоналізм
Гегель Г.	національна безпека
Гелей С.	національна самосвідомість
Гоббс Т.	національне відродження
Горбатенко В.	національний (державний) інтерес
Горлач М.І.	нація
Грицак Я.	
громадська думка	однопартійна система
громадянське суспільство	
Грушевський М.	парламентська республіка
	партійна система
Дарендорф Р.	Піча В.
двопартійна система	плюралізм.
демократія	поділ влади
держава	поле політики
детермінанти політики	політика
Донцов Д.	політична влада
Доцяк І.І.	політична діяльність
Драгоманов М.	політична думка
Дюверже М.	політична еліта
	політична ідеологія
етнополітика	політична культура
етнос	політична партія
	політична свідомість
Зелена О.	політична система
зовнішня політика	політична суб'єктивність
	політична участь
Кирилюк Ф.	політичне життя
Коліушко І.	політичне лідерство
Колодій А.	політичне функціонування
Комарницький Я.	політичний інтерес
комунізм	політичний режим
консерватизм	політичні відносини
конфедерація	політологія

правова держава
президентська республіка
республіка

Романюк А.
Руссо Ж.-Ж.
Рутар С.М.

Семке Н.
соціальна структура
соціальні суб'єкти
суверенітет
суспільно-політичний рух
Сута І.

тенденції політичного життя

українська національна ідея
унітарна держава
фашизм
федерація
форма правління
Франко І.

Холод В.
Хома Н.

Шведа Ю.
Шевченко Т.
Шляхтун П.
шовінізм

Щудло С.

Ющенко В.

Науково-методичне видання

**Зелена Оксана Ярославівна
Комарницький Ярослав Михайлович**

ПОЛІТОЛОГІЯ

Методичні матеріали до семінарських занять

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 2155 від 12. 04. 2005 р.).
82100 Дрогобич, вул. І.Франка, 24, к. 43, т. 2 – 23 – 78.

Здано до набору
Підписано до друку
Формат 60x84/16
Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк.